RHETO

RICA IOANNIS CAESARij in septem libros siue tractatus digesta, uniuersam fere eius artis uim compendio complectens diligenter recognita.

BIBLIOTHECA REGIA
X 1602
1

PARISIIS
Apud simonem Colinæum.
1538.

D.
S. C.

X (1) 17836

AVTORVM, EX QVIBVS HOC opuſculum collectum atque conflatum eſt, nomina hæc ferè ſunt:

Ariſtoteles	Cicero
Quintilianus	Plinius
Suetonius	Auguſtinus
Sulpitius Victor	Victorinus
Plutarchus	Chirius Fortunatianus
Aphthonius	Martianus Capella
Boëtius	Georgius Trapezuntius
Frãciſcus Maturãcius	Philippus Melanchthon

Ex grammaticis & poëtis:

Virgilius	Horatius
Ouidius	Iuuenalis
A. Gellius	Diomedes

GENEROSIS ATQVE OPTIMAE

ſpei adoleſcẽtibus Ioanni à Vueda, & Antonio à Scauenburgo *comitibus, ſuis quidem fautoribus chariſſimis* Ioannes Cæſarius S. D.

IAM *dudum cogitãti mihi, quídnã tãdem repẽderem vobis pro beneuolentia erga me veſtra, magna quidem illa & minime vulgari, qua me ex animo (vt plane animaduerto) amplectimini, & proſequimini ſedulo, in mẽtem venit extare adhuc apud me, ſed deliteſcere in angulo aliquo collectanea quædam in artem rhetoricam, quæ anno ſuperiori cum dialecticam meam prælegerẽ ſtudioſis quibuſdam eius artis tum*

adoleſcentibus tum iuuenibus, collegerã ex optimis autoribus, atq; eadem ſeorſum certis quibuſdam ex eiſdem illis auditoribus dictaueram rogatus ab ipſis, quæ videlicet ipſi exciperent, veluti è manibus in manus tradita. Atq; hæc proinde nũc veſtra potiſſimũ cauſa in animũ induxi ad manus reuocare, atq; recognoſcere, & in ordinẽ aliquẽ componere, quæ vobis dedicarem inuicẽ, vt per quæ poſt grãmaticæ et dialecticæ rudimẽta mediocriter ꝓcepta, ad ipſam quoq; rhetoricã aditus aliquis vobis pararetur, & via vtcunq; ſterneretur, ídque tãto facilius, quòd in his noſtris collectaneis elemẽta tantũmodo eius artis cõtineantur. Eſſet hic mihi cãpus profecto ampliſſimus & apprime opportunus, per quẽ libere decurrerẽ ad cõmemorãdũ, quo me fauore & beneficẽtia in vtraq; veſtra familia domeſtici proceres ijdẽq; bene na-

ti prosecuti semper sint, ac prosequantur hodiéq; ex ijs præsertim qui in humanis adhuc agũt, ni aliò me animus auocaret. Quippe qui in hoc totus iam sum, vt adhorter atq; admoneã vos nõ modo ad studia bonarũ literarũ prosequenda, sed & ad pulchros mores ante omnia amplectendos, vt quibus animus præcipue formatur, et indies melior redditur, ídq; adeo vt si cui quantumuis erudito illi defuerint, parum ei profuerit literis vel maxime promouisse. Verum quia intelligo ac video ipse subinde vos vltro atq; adeo sponte vestra ad ipsa studia veluti procurrere, & ad pulchros quoq; mores induendos animum non segniter submittere, ita vt me iam admonitore propemodum opus non habeatis, & tamen id interim quid tentare nocebit? vt ille ait, non possum sanè committere, quin campum illum hactenus sepositum

repetã, & decurſum interim quoq; poſt habitũ de integro capeſſam, hoc eſt vt de vtriuſq; familiæ veſtræ domeſticis illis ꝓceribus eiſdémq; bene natis illud quod dicere propoſuerã, hinc in mediũ adferã, quod alioqui pudori mihi eſſet de adeò bene meritis de me, præſertim cum iam occaſio ſeſe exhibeat, nihil prorſus cõmemorare. Vt ergo ad ſingulas veniã, in tua Antoni familia mihi occurrit generoſus & illuſtris comes Adolphus à Scauẽburgo frater tuus germanus inſignis eccleſiæ Leodiẽſis Præpoſitus, & nuper electus coadiutor Diœceſeos Coloniẽſis vir imò iuuenis multis præclaris dotibus tũ animi tũ corporis præditus, vt ꝑ quas haud dubie ad dignitates illas ꝓuectus ſit. Is autẽ quanto me fauore, beneuolẽtia, imò & beneficentia proſequatur, quid attinet longius perſequi? Sed & in tua mi Ioannes, quis nõ ex patruis illis tuis viris me

hercle generoſis & illuſtribus me adiuuerit identidem beneficijs vel citra meritum, & inter ipſos cum primis generoſus & illuſtris vir Guilhelmus à Vueda comes Morſenſis piæ & fælicis memoriæ. Cuius ſi meritas laudes perſequi hic nunc vellẽ, dies citius me deficeret. Audeo dicere ac ingenue dicam me non expertum vnquam virum meliorem illo, vtpote multis magníſq; virtutibus inſigniter nobilitatum, nempe præter ſingularem prudentiam qua pollebat, fortitudine, liberalitate, magnanimitate, manſuetudine, & vt ſemel finiã, fide & pietate in deum & homines. Vnde & non iniuria illum inter priſcos illos heroas numerauerim. Cæterum reliquos tuos patruos prudens hic nunc ſilentio tranſeo, ne ſi illorum virtutes & ab his meritas laudes referre ac recenſere ad plenum vellem, epiſtolæ modum excederẽ.

Itaque hic finem tandem faciam, & vos illius tantummodo semel admonitos volo, vt illorum, quos suprà iam recensui, vestigijs pro sua vterque virili innitamini atq; insistatis, rẽ interim facturi vobis minime vnquam pœnitendam. Bene valeat vterque vestrũ. Coloniæ ex ædibus meis Anno Millesimo, quingentesimo, tricesimo quarto, mense Augusto.

IN COM-

PENDIARIAM ARTIS RHETO-ricæ inſtitutionem, utpote quæ prima eius artis rudimenta, hoc eſt, capita tantum amplectatur, Ioannis Cæſarij Præfatio.

TRACTATVS PRIMVS.

Ametſi Rhetorica una eſt ex ijs artibus, quæ cõmuniter triuiales (ut quibuſdã placet) à triuio, in quo olim tradebantur, aut etiam ſermocinales dicũtur, quòd circa ſermonẽ peculiariter uerſentur, uel quòd ad ſermonem, hoc eſt ad orationẽ tendant: quæ quidẽ artes ſunt numero tres. Grãmatica, Dialectica, Rhetorica. non tamẽ, ut Grãmatica à literis orditur et ſyllabis, quæ primæ & minimæ eius artis partes ſunt, nec ut Dialectica à ſimplicibus uocibus, quæ prædicamenta appellãtur, quæ & ipſa nimirũ in ea arte prima & minima habentur, ſic & Rhetorica aut à literis & ſyllabis, aut à ſimplicibus uocibus ueluti principijs, ſiue elementis quibuſdã auſpicatur, hoc eſt exordiũ capit, ſed ad ſolam ſe cõfert orationẽ,

quam instruat suis ipsius ad hoc utẽs præceptis, at non qualem grãmatica ex dictionibus simpliciter componere docet, nempe cõgruam aptámq; ad exprimendum mentis cõceptum: neq; qualem dialectica instituit, ut in qua ueritas falsitá sue deprehendatur, tũ & p quã aliud ex alio inferatur, siue per quam aliud quippiam ex ijs quæ posita sunt, colligatur. Cuiusmodi tamen orationibus, ut & uerbis ipsa interim utitur uelut à superiorib⁹ illis artib⁹ mutuo acceptis, sed nõ plane gratuitò, aut etiam absque fœnore. Quippe quæ ornatum illis addit & splendorem. Vnde & talem cum primis orationem molitur, per quam quisquis huius artis præceptis probe institutus fuerit, ut est orator, is tum copiose, tũ apposite de quacũq; re proposita dicere poterit, in hoc præsertim ut per suadeat. Verùm quia huiuscemodi oratio non poterit ab aliquo institui, neque commode tractari ad finem artis, utpotæ quæ multo longior sit reliquis duabus, imò quæ certis eisdémque magnis ex partibus cõstet, nisi ab eo qui prius didicerit, quibus rebus eum qui ad dicendum apparatur instructum esse oporteat: tum quemadmodum siue quo ordine de illis dicat is, qui ad dicendum iam instructus accedit, & quibus inter dicendũ uerbis utatur, & quòd eidẽ nisi firma adsit memoria, frustra talis comparatur oratio, ut cui nec suppetit apta decénsque pronuntiatio. Quæ sanè omnia quia sola rhetorica nobis suppeditat atq; subministrat, de ipsa iam post Grammaticam &

Dialecticam dicendum nobis, & tractatus aliquot parandi. Primum igitur dicendum, quid sit rhetorica, & quot eius partes: tum quod officiũ eius, & quis finis, & quot genera causarum, circa quæ orator cum plurimum uersatur, quæ etiã ciuiles quæstiões appellãtur: nec non qui in unoquoque genere causæ auditores habeantur. Postremo autem & de ipsa oratione, quæ (ut uult Boëtius) ipsius artis instrumentum habetur, & quibus & quot partibus illa constet, & quod opus siue effectus artis. Quibus quidem breuiter & tanquam per compendium à nobis tractatis atque expositis, facilior erit (ni fallor) studiosis huius artis aditus atque accessus ad magnos eiusdem artis autores, hoc est ad eos, qui exactius & copiosius de hac arte scripserunt, & præcepta tradiderunt. Inter quos mihi non postremus habendus est Philippus Melanchthon (id quod citra adulationem dico) uir profecto acri & magno iudicio, & exactissimus triuialium disciplinarum scriptor, ut cuius proinde lucubrationes passim circunferuntur, & leguntur nõ sine profectu multorum. Cæterũ priusquam nos hæc omnia, quo ordine paulo suprà à nobis ãnotata sunt, aggredi tentemus, non inutile fortassis fuerit indicare, quæ sit huius artis utilitas, idq; ex non uulgaribus autoribus, ut hac scilicet utilitate percepta, lubẽtius animũ suũ huic quoq; arti admouerint, quicunq; bonarũ artiũ cupidi alioquĩ

ſunt & ſtudioſi. Quos etiam nunc hic admonitos uolo, me interim dum artis Rhetoricæ capita tãtummodo colligo, nihil ferè de meis adiȷcere inuentis (& quid enim dici iam poteſt quod nõ ſit dictũ prius, ut ille ait) ſed omnia maxima ex parte ex magnis illis huius artis autoribus decerpere, & in unum ueluti faſciculum, hoc eſt ſummam atq; compendium componere, non ad alium ſanè uſum, quàm ut ſupra dixi.

QVOD MAGNA SIT INTER grammaticam, dialecticam & rhetoricam cognatio, tum uero quemadmodum differant inter ſe diſténtque.

EX prædictis liquido patere poteſt, quòd nõ ſolum differant inter ſe diſténtq; grammatica, dialectica, & rhetorica ſuis ſcilicet ac proprijs finibus, ſed & cognatæ ſibi inuicem ſint. Cognatio autem hæc inter eas ex eo eſſe dicta eſt, quòd cõmuni nomine appellẽtur tum triuiales, tum ſermocinales, imò uero quæ & à nonnullis rationales præterea appellãtur, nec id quidẽ ab re. Quippe quæ ea nobis ſuppeditant, quibus ratio redditur de dubijs ac incertis propoſitis. Verũ hic nũc fortaſſis dubitabit quiſpiam, quónã pacto illud de grammatica quoq; dici aut etiã intelligi poſſit? Certe ſi huic arti poetica ſubiecta eſt, & hiſtoria item, ut multorum certa eſt ſententia & opinio, habet utique & grammatica, unde fidem faciat, probétq; aliquid, ac rationem quodammodo reddat, loco aliquo (ubi & quando res poſtula-

uerit)ex historia maxime probata desumpto,aut adducta fabula ex his præsertim fabulis,quæ Aesopi cuiusdam nomine circumferuntur celebrantúrque.De fabulis quidem huiusmodi paulo altius à nobis repetetur tractatu tertio,ubi de argumentis agemus. Cæterum si propositæ rei ad præsens exemplum quæris,habes in prõptu apud Plinium de illustribus uiris Menenium Agrippam, qui rebellanti aduersus Senatum plebi Romanæ proposita tantummodo fabula ex Aesopo de uẽtre ob ingluuiem à cæteris humani corporis mẽbris accusato persuasit,ut cum Senatu absq; ulla cunctatione in gratiam rediret.Nõ iniuria igitur cognatæ inter se dictæ sunt tres supradictæ disciplinæ.Quas proinde si quis separauerit,ac non potius eas sibi cõiunxerit ad cumulum studiorũ, is profecto uix docti hominis nomen merebitur, quantumuis in una aut altera earum profecerit. Cæterum hanc cognationem maiorem habet rhetorica cum dialectica,quàm cũ grammatica, atq; id ita esse testatur Aristoteles quoq; ipse in initio statim eiꝰ operis quod de arte rhetorica ad Theodectem inscripsit,adeóque ut dicat rhetoricã cum dialectica conuerti, uel (ut paulo apertius dicã) æquiualentẽ esse dialecticæ. Eius autẽ hæc sunt uerba,ἡ ῥητορικὴ ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ.Nam de talibus quibusdam(inquit)utraque est,quæ cognoscere quodammodo omniũ cõmuniter est, nullius definitæ determinataeq; scientiæ. Quin & dẽ fide faciunda rhetoricam ait

uiam esse & rationem artificiosam, fidémq; potissimum demonstratione fieri, quod utiq; ipsa rhetorica (ut alibi ab eodem dicitur Aristotele) per exempla facit & enthymemata. Enthymema porrò demonstratio rhetorica est, id quod præcipuum est in persuasione. Hactenus hæc de tribus inter se cognatis artibus Grammatica, Dialectica & Rhetorica dicta sufficiant. Vnde hinc nunc ad rem quam quærimus, propius accedamus.

QVID POSSIT HAEC ARS, VNde & eius utilitas quoquo mõ intelligatur.

Ita'q; quid possit rhetorica, unde & eius utilitas quodammodo intelligatur, primũ hinc ex Ciæ. dicamus. Is enim in præfatione operum Rhetoricorum de inuentione, ita de eius ui & potestate inter alia præfatur: Fuit (inquit) tempus quoddã, cum in agris homines bestiarum more uagabãtur, & sibi uictu ferino uitam propagabant, nec ratione animi quicq̃, sed pleraq; uiribus corporis administrabant &c. Quo tempore (idem deinde ait) quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit, quæ materia esset, & quãta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere, qui dispersos homines in agris & in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit in unum locum & cõgregauit, & eos in unamquãq; rem inducens utilem atq; honestã, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationẽ atq; orationẽ studiosius audientes, ex feris

et immanib⁹ mites reddidit et mãſuetos: Vnde & mox idẽ ſubdit: Ac mihi quidẽ (inquiẽs) uidetur hoc nec tacita, nec ĩops dicẽdi ſapiẽtia ꝑficere potuiſſe, ut hõies à cõſuetudine ſubito cõuerteret & ad diuerſas uitæ ratiões traduceret. Hucuſq; Cic.

CVIVSMODI HIC MAGNVS & ſapiens uir fuerit, exemplo quodammodo declaratur, ex eodem Cicerone.

Sanè hic magnus & ſapiens, cuius nomen Cicero non exprimit, talis uideri poteſt fuiſſe uir, qualis Orphẽus ab Horatio in arte poëtica deſcribitur, aut Amphion: quorum uterq; ratione haud dubiè uſus & oratiõe tale quid feciſſe ab eodẽ dicitur, quale quid Cicero ſapientẽ illũ ſuũ & magnũ uirũ feciſſe ait. Et licet Horatius ipſe Orphẽum & Amphionẽ inter poẽtas & uates cõnumeret, ut etiam erant, tamẽ cũ id facerẽt, quod ab eo feciſſe narratur, nõ iam tũ poëtas aut uates ſed oratores poti⁹ agebant. Verſus aũt ꝙbus in arte de ipſis hæc dicit Horatius, hic nunc ſubĳciam,

Sylueſtres homines ſacer, interpréſq; deorum
Cædibus & uictu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidó ſq; leones,
Dictus & Amphion Thebanæ cõditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quò uellet, fuit hæc ſapiẽtia quondam.
Publica priuatis ſecernere, ſacra prophanis,
Concubitu prohibere uago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Talis quoq; uir & à Vergilio in primo Aeneidos

deſcribitur,imò ſui s uelut coloribus depingitur cum ait,

At ueluti magno in populo cũ ſæpe coorta eſt
Seditio,ſæuítq; animis ignobile uulgus.
Iámq; faces & ſaxa uolãt,furor arma miniſtrat.
Tum pietate grauẽ & meritis ſi forte uirũ quẽ
Conſpexere, ſilẽt,arrectíſq; auribus aſtant.
Ille regit dictis animos,& pectora mulcet.

DE VTILITATE ARTIS Rhetoricæ ex Quintiliano.

AT nunc etiam ex Quintiliano grauiſſimo ſanè autore pauca in hoc collecta ut huius artis utilitas plenius intelligatur,hic ſubijcere non grauabor,ut uel hoc pacto illis ſatis fiat, qui artem hanc ut pernitioſam & inutilem calumniari non uerentur.Quidam(inquit ille)uehemẽter in ipſam artem inuehi ſolent,& quod ſit indigniſſimum,in accuſationẽ orationis utũtur orandi uiribus.Eloquentiam eſſe aiunt, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude damnẽtur interim probi, conſilia ducantur in peius, nec ſeditiones modo, turbæq; populares, ſed bella etiam inexpiabilia excitentur,cuius denique tum maximus ſit uſus, cum pro falſis cõtra ueritatem ualet.Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorúmq;,& enumerant eos,qui pernitioſa non ſingulis tantũ, ſed rebus etiam publicis eloquentia uſi turbauerunt ſtatus ciuitatum uel euerterunt,eóq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulſam, & Athenis quoq; ubi actor mouere affectus uetabatur,uelut reci-

ſam orandi poteſtatem. Hactenus ſic illi contra artem. Quibus mox artis calũniatoribus ita ex aduerſo, & ueluti κατ' ἀντίστροφον, hoc eſt per inuerſionem idem Quintilianus occurrit atq; reſpondet, eiſdem pro ipſa arte, quibus illi contra, utens argumentis. Quo (inquit) modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec denique ipſa ſapiẽtia. Imò quis neſcit ignes & aquas ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenos immoremur) ſolem lunam q; præcipua ſyderum aliquã do etiam nocere? Num igitur negabitur deformẽ Pyrrhi pacem cæcus ille Appius dicẽdi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M.T.Cic. eloquẽtia Catilinæ fregit audaciam? Nónne perterritos militũ animos frequenter à metu reuocat oratio? Equidem nec urbium cõditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce cõmota: nec legum repertores ſine ſumma ui orandi conſequutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutem iuris aſtringerent. Quin ipſa uitæ præcepta etiamſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam ſi in utramq; partem ualent arma facundiæ, non tamen eſt æquum id haberi malũ, quo bene uti licet. Præterea ſi eſt orator in primis uir bonus, & rhetorica bene dicendi ſcientia, utilem certe eſſe eam confitendum eſt. Et hercle deo ille primceps parens rerum, fabricatórq; mundi, nullo magis hominem ſeparauit à cæteris (quæ

quidem mortalia essent) animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, pàtientia, uelocitate, præstãtiora in illis mutis uidemus: eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citi⁹, & pasci, & tranare aquas citra docentẽ natura ipsa sciunt: & pleraque contra frigus ex suo corpore uestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuã dedit, eiúsq; nos socios cũ dijs immortalibus esse uoluit. Sed & ipsa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam in nobis esset manifesta, nisi quæ cõcepissem⁹ mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animantibus, quàm intellectum, & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam in hyemem reponere alimenta, opera quædam nobis inimitabilia (qualia sunt cerarum & mellis) efficere nõ nullius fortassis rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines, quibus negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstent? Eo quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiã refert. Nam ut omittam, defendere amicos, regere con-

ſilijs ſenatum, populum, exercitum in quæ uult duœre, quàm ſit utile, conueniátque bono uiro, nónne pulchrum uel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, uerbíſque, quibus utantur omnes, tantum aſſequi laudis, & gloriæ, ut non loqui, & orare, ſed (quod Pericli contigit) fulgurare ac tonare uidearis? Hæc ita ex Quintiliano penè ad uerbum libro ſecundo oratoriæ inſtitutionis.

QVA RATIONE RHETORICÆ inuentio habeatur, unde & eius utilitas quoque cognoſcatur.

QVin & in eundem ferè ſenſum Aurelius Auguſtinus ſed quambreuiſſime, de utilitate rhetoricæ, ac inſuper quam ob rem ratio in nobis ipſam poſt grammaticam atque dialecticam inuenerit, in eo libro, quem de ordine inſcripſit, diſſerit hoc modo, Quoniã (inquit) ſtulti homines plerunq; ad ea, quæ ſuadentur recte, utiliter, & honeſte, non ipſam ſynceriſſimam (quam rarus animus uidet) ueritatem, ſed proprios ſenſus conſuetudinémque ſectantur, oportebat eos non doœri ſolum quantum conuenit, ſed ſæpe & maxime commoueri. Hanc ſuam partem, quæ id ageret, neceſſitatis pleniorem quàm puritatis refertiſſimo gremio deliciarũ, quas populo ſpargat, ut ad utilitatẽ ſuã dignetur adduci, ipſa illa in nobis ratio uocauit Rhetoricã. Hæc ille. Quibus & nos pauca addamus, quo citius, ac pleniꝰ percipiãtur,

quæ ab illo dicuntur,ídque eo præsertim loco ubi ait,oportebat eos non doceri solum, quantum cõuenit,sed & sæpe & maxime commoueri: hic ut id quod ait doceri,referendum est ad grammaticam,& dialecticam,ita quod protinus subiungit, commoueri,ad rhetoricam. Nam ut grãmaticæ & cum primis dialecticæ officium est docere,ita rhetoricæ inter cætera eius opera præcipuum est mouere,id quod potissimum fit in cõtionibus & peroratiões. Hactenꝰ de ui & utilitate rhetoricæ,nũc ad ipsam rhetoricã(ut instituimus) trãseamus.

INTRAC-

TATVM SECVNDVM Præfatio.

SAtis superque tractatu superiori de ui siue potestate pariter & de utilitate artis rhetoricæ,nec non quam ob rem ipsa inuenta sit, dixisse uideri possum. Itaq; deinceps & quidẽ tractatu proxime sequenti de ipsa rhetorica dicturus,quid sit,& quot ex partibus constet, fortassis rem non superuacuam omnino facere uidebor,si eius nominis originẽ prius explicauero: uidelicet quòd longe aliud sit nosse,quid nomẽ aliquod significet: & quid sit,quod per nomẽ ipsum significatur. Rhetorice igitur sicut & rhetor,inde deduci uidetur(ut autori magni etymologici pla-

cet(unde & ῥῆμα, quod nomẽ apud latinos uerbum interpretatur, & apud græcos inter octo orationis partes ſecundum obtinet locum. ῥῆμα autẽ deducitur ἀπὸ τοῦ ῥέω ſiue ῥῶ per contractionem uerbo inuſitato, quod dico ſignificat, & in futuro facit ῥήσω unde ῥῆσις id eſt dictio, & in præterito pfecto paſſiuo ἐῤῥημαι, unde ῥῆμα, & in eius tertia perſona ἐῤῥηται hinc ῥήτωρ & ῥητὴρ, quorũ utrinq; dictor interpretari poteſt, & ῥητορικὸς nomen poſſeſſiuum, cuius deinde fœmininum ῥητορικὴ pro ipſa arte uſurpatur, nempe dicendi. Sicut grammatice pro arte loquendi, & dialectiæ pro arte diſſerendi.

DE RHETORICA QVID SIT, & quot eius partes.

RHetorica, quæ uoce græcanica ita dicitur, ut dictum eſt, ab eodem Quintiliano lib. ſecundo oratoriæ inſtitutionis definitur bene dicẽdi ſcientia. Quo tamen loco ſcientiæ nomen cõmuniter non proprie accipere debemus, ut & ars intelligatur, aut etiã facultas. Nam utroq; hoc nomine proprie dicitur, utpote ars ſiue facultas bene dicendi. Verũ hãc rhetoricæ definitionẽ, utcunq; etiã dixeris, Sulpitius Victor non recipit, ut parum plenã. Nã & medicus (inquit) poteſt de his, quæ ad medicinam attinent, bene dicere, & cæteri item artifices de ſuis artibus habẽt bene dicẽdi ſcientiã. Quapropter ut plena ſit hæc definitio, addẽdam uult ille particulã, in quæſtione ciuili, ut in qua artis materia ſimul cũ officio eiuſdẽ cõprehẽdatur

hoc modo, Rhetorica est bene dicendi scientia in quæstione ciuili. Sed si Gorgiæ Leontino (ut autor est Cicero in rhetoricis de inuentione) credimus, de omnibus utique rebus dicere oratoris est. Et hæc quidem de definitione artis. Cuius partes ab omnibus numero quinq; traduntur, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, & Pronūtiatio. Quæ & ideo partes rhetoricæ habētur (ut Boetio placet) quòd ex his ueluti integratur ipsa & constituitur, imò uerò uel ob id, quòd si earum aliqua defuerit oratori, imperfecta ars siue facultas erit.

DE OFFICIO RHETORICAE seu ipsius oratoris, & quis finis artis.

Officium oratoris Cicero ad Herennium libro primo, statim in ipso operis principio, aut si quis alius eius operis autor fuit, ita definit: Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus & legibus constitutæ sunt, cum assentione auditorū, quo ad eius fieri poterit. Idem in rhetoricis de inuentione (ubi tamen prius, quo in genere hæc ars siue facultas ponenda sit ostēderit. Quippe qui eā inibi ciuilis sciētiæ partē facit, quæ certè ciuilis sciētia ea ipsa est, quæ alio nomine prudētia siue ciuilis sapiētia appellatur) ita huius artis tū officiū, tū finē definit: Officiū eius facultatis (inquiēs) esse uidetur, dicere apposite ad persuasionē: finis uerò, persuadere dictione. Hic Martianus Capella addit, id quod propositū est, ut sit plena eius definitio, hoc modo: Finis rhetoricæ est, persuadere id quod pro

poſitum eſt dictione. Addit præterea Boëtius (ut præter calumniã finis rhetoricæ id eſſe dicatur, quod dicitur) has particulas, tum in ipſo, tum in altero. In ipſo quidem, hoc eſt in oratore, bene dixiſſe, quod quidẽ eſt dixiſſe ad ꝑſuaſionẽ. In altero uerò, hoc eſt in auditore, ꝑſuaſiſſe. Nã nõ ſemꝑ perſuadet orator, nec tamen interim nomen oratoris amittit & facultatem, dummodo officio ſuo rite fungatur. Cæterum poſt Ciceronẽ Quintilianus libro ſecundo, ubi de fine artis rhetoricæ plurimorum ſcriptorum opiniones ad longũ recenſuit, ſuam demum ſententiam adijcit his uerbis: Nam ſi rhetorica (inquit) bene dicendi ſcientia eſt, finis & ſummum eius eſt bene dicere. Bene dicere igitur finis ſit interim Quintiliano artis oratoriæ, nos Ciceronem in hoc iam ſequamur, ũt qui ab omnibus ſanè eruditis facile princeps huius artis iudicatur. & id quidem ille de ſe non tam ſcribendo quàm dicendo declarauit.

QVID INTERSIT INTER officium & finem.

IDem Cicero in rhetoricis de inuentione inter officium & finem hoc intereſſe dicit, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat cõſideratur: ut medici (inquit) officium eſſe dicimus, curare ad ſanãdum appoſite: finem uerò, curatione ſanare. Itẽ oratoris quid officiũ, & quid finem eſſe dicamus, intelligimus: cum id quod facere debet, officium eſſe dicimus: illud autẽ, cuius cauſa facere debet, finẽ appellamus. Animaduertẽ

dũ sanè hic est ex Marco Fabio Victorino eius operis expositore, quòd in definiendo tum officio, tum fine artis rhetoricæ Cicero alterum cum altero commiscet atq; coniungit, & recte quidem. Nam ut officium omne ad finem spectat, ita finis contrà ad officium refertur. Ergo cum officium definit Cicero, quod est apposite dicere, protinus subiungit, ad persuasionem, hoc est, finem officio annectit. Rursus cum finem definit persuadere, itidem mox addit, dictione, officium scilicet cum fine cõmiscens. Neq; id quidem ab re. Nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus, & alijs multis rebus. Quod cùm fit, non magis oratoris est, quàm alterius cuiuspiam. Solius autem oratoris est persuadere dictione. Sicuti medici officium est sanare non quomodolibet, puta aut incantatione, aut ligaturis: sed curatione, hoc est arte medendi. Curare enim aliàs mederi quoq; significat. Cæterũ ubi addidit Victorinus paulo superius & alijs multis rebus, subaudi (ut ex Quintiliano colligitur lib. suprà citato) pecunia, gratia, dignitate, et postremo affectu etiã ipso, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiam dictat sine uoce.

DE AVDITORIBVS, ET QVAE sit illorũ differẽtia, ex Martiano Capella.

NVnc etiam, quia de auditore paulo suprà mẽtio facta sit, illud huic loco adijciamus, ac dicamus corã quibus auditoribus orator dicere soleat, & quæ inter ipsos differentia sit. Auditorũ

(inquit ille) tria genera ſunt, id eſt, tres ſunt differentiæ. Ex his unus eſt qui ſecundum æquitatẽ aliquid ſtatuit, audita pri⁹ parte utraq; eorũ qui coram ipſo contendunt, & is iudex dicitur: cuius officiũ eſt ſoluere reũ uel dãnare, poſſeſſionẽ dare uel auferre. Alter, qui rei propoſitæ honeſtate ad huc uel utilitate incerta dubius, alienæ ſentẽtiæ ꝓſuaſionẽ imò iudiciũ expectat, & hic deliberator appellari poteſt: cuius officiũ eſt alterã deliberatiõis partẽ amplecti. Tertius, qui facti honeſtatẽ uel turpitudinẽ libera æſtimatione ueluti arbiter perpendit, quẽ proinde æſtimatorem cõuenit nominari: cuius officium eſt æſtimare, laudé ne dignus ſit, an uituperatione is, quem laude dicendo proſecutus eſt, aut uituperatione orator. Sanè ſciendum, quòd triplex hæc auditorum differentia, tribus cauſarum generibus, de quibus mox dicemus, ex æquo reſpondet.

DE TRIBVS CAVSARVM generibus.

TRia eſſe genera cauſarum, quæ recipere debet orator, hoc eſt circa quæ maximè uerſatur, inter omnes huius artis ſcriptores cõuenit, Demonſtratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. Quæ & ab eiſdem ferè omnibus ad hunc modum finiuntur. Demonſtratiuum genus eſt, quod attribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem uel uituperationem cum amplificatione. Eius duas faciũt partes: laudem, & uituperationem. Laus eſt oratio amplificatiua rerum bonarum, quas certæ per

ſonæ orator ineſſe dicit. Vituperatio contrà, oratio eſt amplificatiua rerũ malarũ, quas certæ perſonæ orator ineſſe dicit. Deliberatiuum genus eſt, quod poſitum in cõſultatione habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Suaſio eſt oratio deliberatiua, quæ in conſultatione primum quid faciendum ſit oſtendit. Diſſuaſio contrà oratio eſt, qua auditoribus, hoc eſt deliberatoribus alteram partem, ac ſuaſione oſtenſum eſt, perſuadere conamur. Iudiciale porrò genus eſt, quod poſitum in controuerſia habet accuſationem in ſe & defenſionem. Vnde & huius itidem partes duas faciunt, accuſationem & defenſionem. Accuſatio, eſt oratio iudicialis, qua aduerſarium aut in crimẽ, aut in debitum rapimus. Defenſio contrà, oratio iudicialis, qua aut crimen, aut debitum à ſe aduerſarius depellit. Sed & ſciendum hic eſt quòd huiuſmodi cauſæ, in quibus orator dictus eſt uerſari, aliàs à quibuſdam ciuiles quæſtiones appellantur, ut ſuprà quoq; annotauimus, de quibus inter hos quid ſentiat Chirius Fortunatianus, & Aurelius Auguſtinus, hinc nunc ſubijciamus.

DE CIVILIBVS QVAESTIONIBUS, cuiuſmodi ſint, & cur ita dicantur.

QVoniam autem nulla prædictarum cauſarũ ab oratore ſuſcipitur unquam tractanda, niſi in quæſtionem prius deducta fuerit, & id quidem inter ciues præſertim, unde etiã ciuiles quæſtiones ipſæ cauſæ appellari cœperunt, de his nũc etiam dicamus, cuiuſmodi ſint tum ex Chirio For

tunatiano,tũ ex Aurelio Augustino,q̃ apud utrũ que horum de his scriptum ab eis relictum extet. Sunt autem ciuiles quæstiones (uterq; ait) quarũ perspectio in cõmunem animi conceptionem cadere potest. Verùm ut planius ac facilius intelligatur,cuiusmodi sit harum quæstionum conditio, quam certe hic nunc demõstratam esse uolumus, id ita ex his quæ sequũtur discere licebit. Omnia quæcunq; huiusmodi sunt, ut ea nescire pudoris sit,& quæ uel ignorantes, quasi tamen sciamus, cum simulatione præ nobis ferimus, quotiescunq; in dubitationem uocantur, efficiunt ciuilem quæstionẽ. Quod dico,huiusmodi est: si de pondere alicuius rei quæratur, si non uidearis scire, quot librarum sit, non est tibi ob id erubescendum. Similiter si de longitudine eiusdem,uel alterius cuiuspiam rei interrogatus non uidearis scire, quot pedum sit,ne tunc quidem tibi erubescendum est. Sic de cæteris huiusmodi rebus, quas persequi longum est: & ideo quoties in dubitationem uenerint, licet faciant quæstionem, tamen ciuilem quæstionem facere nõ possunt. At ubi quæritur, sit ne aliquid iustum an iniustum, honestũ an inhonestum,laudandum an reprehendendum, præmio afficiendum an supplicio,utile an inutile, & si quæ huiusmodi sunt,nemo non etiã extra omnem artem & scientiam collocatus erubescat, si hæc nescire uideatur. Inde est quòd omnes persuasum habeant,aut certe alijs persuadere non dubitent,se posse animo cõcipere discrimẽ iusti & in-

iuſti,honeſti et inhoneſti,cæterorúmq; quæ ſuprà diximus,& iccirco quæ dubitationes in huiuſmodi rebus oriũtur,ciuiles quæſtiones uocãtur,quaſi non propriæ paucorum,ſed communes uniuerſorum.Quæ cum ita ſint,merito quæ cõmuni animi conceptione perſpici poſſunt, quæſtiones ciuiles uocantur,& hæ ſunt,in quibus uerſari & præſtare cum primis orator debebit.Hactenus de ciuilibus quæſtionibus.Quarum etiam eadem genera ſunt numero tria,quæ ſuprà dicta ſunt ipſarũ eſſe cauſarum,quæ & ab alijs quibuſdam,alijs quoq; nominibus appellantur. Concionale, quod & deliberatiuũ:Sermocinatiuũ,quod & demonſtratiuũ:Forenſe,quod & iudiciale dicitur.

QVOD VNICVIQVE HORVM certum quoq; tempus accommodetur, ut etiam finis,ex Ariſtotele.

ILlud quoq; non uidetur hoc loco prætereũdũ, q̃p unicuiq; trium dictorũ generũ certũ aliquod tempus accõmodetur iuxta ipſius temporis triplicem differentiam,quẽadmodum illud docet ac tradit Ariſtoteles in rhetoricis ad Theodectẽ. Deliberatiuo quidẽ generi tẽpus accõmodatur futurum.De futuris quippe conſulit ſiue deliberat tũ ſuadens tũ diſſuadens . Iudiciali uerò præteritũ. ſiquidem de præteritis, ſiue de factis quod perinde eſt(ut & ipſe loquitur Ariſtoteles, ſed lingua ſua,nempe græca περὶ τῶν πεπραγμένων)ſemper alter accuſat,alter defendit.Demõſtratiuo autem tẽpus præcipue præſens. Nã omnes ſecũdum

ea quæ præſentia ſunt, aut laudãt aut uituperãt. Quin & præteritis plerumq; ad hæc utuntur, in memoriam illa quæ facta ſunt, reducentes, futura quoq; de eiſdẽ cõiiciẽtes. Horũ præterea unicuiq; alius atq; alius finis exiſtit. Nã cũ triplex ſit differentia eorum, qui dicendi munus obeũt, triplex quoq; finis erit, ad quẽ quiſq; eorũ ſpectat dicturus. Deliberãti quidẽ finis eſt utile, & quod huic opponitur, inutile. Nam qui ſuadet, is ad melius ſiue quod utilius eſt, hortatur: contrà qui diſſuadet, à cõtrario dehortatur. Iudicãti uerò finis iuſtum & iniuſtum. Demõſtranti porrò, hoc eſt tum laudanti tũ uituperãti, honeſtũ & turpe. Verum tamen ut iudicãs obiter honeſtum atq; turpe aſſumit, ita demonſtrator interim iuſtũ & iniuſtũ, ad quæ etiam deliberans nonnunquã ſpectat, ut quod honeſtum eſt & iuſtum ſuadeat, quod turpe & iniuſtum diſſuadeat.

DE INSTRVMENTO ARTIS ſiue facultatis rhetoricæ, tum & de inſtrumentis ipſius oratoris.

SEd nunc eò unde digreſſi ſumus, reuertamur, & quod ſit artis inſtrumentum dicamus, tum & de inſtrumentis ipſius oratoris, poſtremo autem & de opere oratoris. Inſtrumentum artis (ut Diuo Seuerino Boetio placæt) oratio eſt, quod & ipſe ita perſuadet: Quoniam omnis (inquiens) facultas inſtrumento utitur ad faciendum quod poteſt, etiam rhetoricæ facultatis aliquod erit inſtrumentum: hoc autem eſt oratio. Cuius deinde

ſex partes ſubiungit,quæ ſunt,Exordium ſiue præ
œmium.Narratio,Partitio ſiue diuiſio,Confirma-
tio,Reprehẽſio,quæ & confutatio dicitur,poſtre-
mo Peroratio.Hactenus Boetius hæc de inſtrumẽ
to artis, de quo & partibus eius poſtea à nobis
ſuo loco latius dicetur. Interim autem & illud
huic loco addamus, quod Quintilianus duodeci-
mo de oratoria inſtitutione libro de inſtrumẽtis,
non artis (ut quidam(inquiens)putauerunt)ſed
ipſius oratoris dicit, quæ quidem ſunt(ut ex eo-
dem libro paſſim colligere licet)tũ ea cũ primis
cognitio,qua mores formãtur, tum ſcientia iuris
ciuilis,& præter hæc cognitio hiſtoriarum. Nam
cum ſit orator uir bonus,dicendi peritus: iam ut
fieri non poteſt,ut citra uirtutem & omnis hone
ſti iuſtíq; diſciplinam ſit uir bonus,ita quoq; fieri
non poteſt, ut abſq; multarum rerum cognitione
ſit dicendi peritus. Hæc ergo ut arma ad manum
habere,horum ſcientia ſuccinctus eſſe debet,acce
dente uerborum figurarúmq; facili copia,& inuẽ
tionis ratione,& diſponendi uſu,& memoriæ fir
mitate,& actionis gratia atq; decore.Sed pluri-
mum ex his ualet animi præſtantia, quam nec
metus frangat,nec acclamatio terreat,nec audi-
entium autoritas ultra debitam reuerentiam tar
det.Nam ut abominanda ſunt contraria his ui-
tia,confidentiæ,temeritatis,improbitatis,arrogã-
tiæ: ita citra conſtantiam, fiduciam, fortitudi-
nem nihil ars,nihil ſtudium, nihil profectus ipſe
profuerit,uelut ſi des arma timidis & imbellibus

subiungit non multo post & alia quædam instrumenta idem Fabius sic dicens, Sunt & naturalia (quæ tamen & cura iuuãtur) instrumenta, uox, latus, decor, quæ quidem tantum ualent, ut frequenter famam ingenij faciant. Concludit demum de oratore hucusq; locutus: Talis (inquit) esse debet orator, & hæc scire.

QVOD NON ABRE ORATIO instrumentum artis rhetoricæ dicatur, simul & de usu & apparatu ipsius orationis.

SEd & altius repetamus ex Plutarcho græco autore sanè non ineleganti, quod diximus ex sentẽtia Boetij orationẽ rhetoricæ facultatis esse instrumentũ, nec nõ & de usu & apparatu orationis ex eodẽ. Is in eo libro, quẽ ad Traianũ imperatorẽ de politicis inscripsit, uolẽs illi eloquẽtiam commendatam esse, post alia alijs de rebus documenta, de hac ita exorditur: Ad hæc (inquiens) ius ciuile, & gratia eloquentiæ non in postremis ducenda est, uirtute magistra & principe. Rhetoricã enim non suadendi opificẽ, sed adiutricẽ esse existimare debemus. Vnde illud Menandri corrigẽdũ uenit, qui dicit, Mores dicẽtis sunt, q persuadẽt, nõ oratio. Sed reuera, utrũq; (Plutarchꝰ ait) est, quod rẽ efficit, hoc est persuadet, mores nimirũ et oratio, quod quidẽ & ita declarat: Nã sicut nauis (inquit) dirigitur nõ à gubernatore duntaxat, sed clauo quoq;, & ut eques qui in gyrũ equũ uersat, id non facit absque freno, ita ciuitas ora-

toris quidem uita regitur & moribus, ſed non ſine oratiõe, nempe qua ueluti aliquo clauo & fræno utatur, ut per quam unà ſuadeat, afficiat, flectat, ducátque multitudinẽ. Vnde & merito ipſa inſtrumentũ intelligatur. Ea autẽ qualis eſſe debeat, hoc eſt quo apparatu inſtructa, aut quomodo ea utatur orator, deinceps quoq; ex eodem dicamus. Viri (inquit ille) ciuilis, eiuſmodi eſſe debet oratio, ut neq; recens & theatralis, tanquã oſtentantis cuiuſpiam, & mollibus ſimul & floridis uerbis ueluti innectentis ſerta, uideri poſſit, neq; exquiſitis curioſe commentis & duris ambitibus ex amuſſim & ad perpendiculum exacte compoſita: uerũ ut à muſicis probẽ inſtitutis fides tractantur leniter atq; placide, non ui atq; impulſu concutiuntur: ſic & in eorum, qui reipublicæ conſulunt ac præſunt, oratiõe exiſtere debet nõ aſt⁹, non calliditas, nõ propriæ laudis arrogãtia, quin cõtrà potius oratio ciuilis plena ſit ingenuitatis, præ ſe ferat ueritatem & ſimplicitatem, gratificandi & perſuadendi modum metiatur honeſto, ídque grauibus aptíſque & idoneis tum uerbis tum ſententijs efficiat. Admittat hiſtorias, fabulas, tranſlationes, quibus maxime auditores mouentur, modo id apte & modeſte efficiatur. Ad hæc nõ alienum eſt ab oratione ciuili, cauillis nõnũquam uti, atq; interdum ridiculis, modo res nõ ad contumeliam uergat, neque ſcurriliter fiat, ſed ex uſu & modice reprehendendi alicuius detrahendíq; ſtudio. Maxime autem eiuſmodi cauilli

atq; ridicula commendari ſolent, quæ à laceſſitis prius, non ipſis incipientibus reddi uideantur. Ex præparato enim his uti, & priorem eſſe qui mordeat, ſcurræ, & riſum captãtis eſſe uidetur, præterquam quòd improbitatis quoq; affert opinionem. Atqui remordentibus ueniam ſimul & gratiam ipſa occaſio præbet. Verùm in ridiculis illa uitanda uidẽtur, ut nihil nimis, neq; inepte, ut nõ offendas auditores, ut teipſum non admodũ ſubmittas deprimáſue, ut te nõ ignauum & abiectũ reddas. Quapropter, ut idem autor rectè admonet, ad reſpõdendum cauillis, & ad remordendũ, exercitatione & uſu opus eſt. Raro enim afferri ſolent occaſiones, è quibus de repente pleraq; oboriantur atq; appareãt. Sanè qui per occaſiones rem opportune aggrediuntur, hi auditores facile mouent, eóſq; ſibi conciliant, poſtremo quo uolũt impellunt ſine negotio. Hæc quidem ex Plutarchi libro ſupradicto de apparatu & uſu orationis hic breuiter inſerere libuit, quòd uidelicet nõ nihil ea ipſa conferre uideantur ad inſtituendum futurũ oratorẽ, cuius gratia hæc ars inuenta proditáque eſt, & à pleriſq; addiſcitur. Quorũ omniũ ex eodẽ Plutarchi libro exẽpla copioſe peti poſſũt, ſanè pulcherrima & cõmodiſſima, quæ nos hic adiicere breuitatis ſtudio planè ſupſedim⁹ ac abſtinuim⁹.

QVOD SIT ORATORIS OPVS.

IAm quiſquis his armis ſiue inſtrumentis orator ad dicendum inſtructus acceſſerit, nihil ei obſtaculo eſſe poterit, quo minus opus ſuũ libere

perficere poſſit,quod utique tripartitum eſſe cõſtat,nempe docere, delectare, mouere, modo ipſe ſibi deeſſe nolit.De quo quidem tripartito opere oratoris idem Quintilianus libro paulo ſuprà citato ſed non eodem loco,Et non docere modo(inquit)ſed mouere etiã,& delectare audientes debet orator.Et repetũtur hæc multo latius ab Aurelio Auguſtino libro quarto de doctrina Chriſtiana ita,ut eiſdẽ uerbis,quibus iſta proſequitur,non oratorem ſolum ſed & cõcionatorem,imò & eũdem iam tum oratorem inſtruat,quoties ad populum ſermonẽ facit,aut orationem habet.Quæ Auguſtini uerba hic ſubſcribere me non pigebit,ſi modo ea lectorem ipſum non pigeat legere hoc loco. Verba autẽ eius ita habent, Dixit quidam uir eloquens,& uerum dixit, ita dicere debere eloquẽtem,ut doceat,ut delectet,ut flectat. Quorũ triũ docere(inquit)eſt neceſſitatis,delectare ſuauitatis,flectere uictoriæ. Horum item illud quod primo loco poſitum eſt,in rebus ipſis cõſtitutum eſt, quas dicimus,reliqua duo in modo dicẽdi ea quæ dicimus. Vnde ſi quis etiam delectare uult eum cui dicit,aut flectere,non id quocunq; modo dixerit faciet,ſed intereſt,quomodo dicat,ut faciat.Sicut eſt autem ut teneatur ad audiendũ,delectãdus auditor:ita flectendus,ut moueatur ad agendum.Et ſicut delectatur, ſi ſuauiter loquaris, ita flectitur,ſi amet quod polliceris,timeat quod minaris,oderit quod arguis,quod commendas, amplectatur:quod dolendum exaggeras,doleat:cum

quid lætãdum prædicas,gaudeat: miſereatur eorum,quos miſerandos ob oculos dicendo cõſtituis: fugiat eos, quos cauendos terrendo proponis, & quicquid aliud grandi eloquentia fieri poteſt ad commouendos animos auditorum,non quid agendum ſit,ut ſciant: ſed ut agant, quod agendũ eſſe iam ſciunt. Docere ergo (inquit) eſt neceſſitatis, delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ. Ideo autẽ uictoriæ, quia fieri poteſt, ut doceatur auditor, & delectetur, & tamen nõ aſſentiatur. Oportet igitur eloquentem non ſolum docere,ut inſtruat, & delectare,ut teneat,uerum etiam flectere, hoc eſt mouere,ut uincat, id eſt perſuadeat. Hæc ita ex Auguſtino ad uerbum præter pauca admodum.

INTRAC-

TATVM TERTIVM, IN QVO de inuentione cum primis agitur, Præfatio.

POſt hæc repetentes ipſas rhetoricæ partes,paulo altius de his tractemus agamúſq;,& quid quæq; earũ ſit exponamus,ac primũ quidẽ, quid ſit inuentio & eius officium, poſt hoc & de alijs eodem modo ex ordine dicamus,quæ etiã cur partes ipſius artis dictæ ſint ſupra oſtenſum eſt: quippe quòd ipſam artem integrent atque componant. Vbicunque ergo facultas rhetorica tota integráque fuerit, ibi & par-

tes eius simul adesse necesse est. Vt cum tria sint posita causarum genera: Demonstratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale, in quocunq; illorum trium generum oratorem uersari contigerit, in illo genere necesse est partes omnes ipsius artis adhibeat, si modo officio suo rite fungi uelit. Quod & à Georgio Trapezuntio in opere suo de arte rhetorica ita demonstratur. Nam cum omnis (inquit) dicendi copia, hoc est eloquentia, rebus ac uerbis contineatur, & res quidem disponere, uerbis uero eas pnũtiare necesse sit, quatuor hinc oriri partes in promptu est, Inuentionem, quæ rerum est, cui iam Dispositionem adiũctam esse oportet: Elocutionẽ, quæ est uerborum, cui Pronũtiatio abesse nequit: Memoriam præterea, quæ etsi in omnibus liberalibus disciplinis requiratur, tamen quia difficillimum sit in conspectu multorum corã promiscua (ut ferè fit) multitudine, cunctis auscultantibus dicere & pronuntiare, ídq; memoriter, illis quatuor supradictis partibus quintam hanc (memoriam inquam) adiungere sanè oportebat. Itaq; si quando orator dicturus est, primum inuenit, hoc est excogitat ea de quibus dicat, mox inuenta ordine quæq; suo disponit, deinde res probe dispositas uerbis aptis & idoneis ornat, postea omnia illa memoriæ mãdat, postremo agit, ac pro dignitate, quæ memoriæ mandata tenet, pronuntiat.

DE INVENTIONE QVID SIT.

INuentio est (ut Cicero ad Herennium ipsam definit) rerum uerarum aut ueri similium excogi

tatio, quæ causam probabilē reddant, hoc est quæ faciant, ut fides habeatur ijs, quæ ab oratore dicuntur ad persuasionē. Huiusmodi sane res sunt argumenta partim necessaria, partim probabilia, uidelicet quibus ea quæ ad dicendum proposita sunt, fulciātur confirmentúrq;. Itaq; primū oportebit oratorem inuenire & excogitare proposito thematē, ad quod genus causæ proposita ad dicēdum res, hoc est thema ipsum pertineat. Deinde ubi illud iam cognouerit, iterum illi excogitandū erit, unde dicturus de re proposita, exordium sumat. Post exordium deinde quomodo narret singula inuenta atque dispositā. Rursus post hoc si multa illi dicenda forēt, quēadmodum ea omnia per partes distribuat, ne scilicet illorum maltitudine & perplexitate intellectus auditoris cōfundatur distrahatúrque. Post hæc quibus quæ narrauerit, argumentis cōfirmet, aut uicissim ab aduersario contra se adducta argumenta confutet. Postremo quo pacto hæc omnia ꝓoratione cōgrua atq; decenti agat & concludat. Quibus quidem ad istum modū rite peractis, uidebitur ipse haud dubie officio suo probe functus esse. Quippe qui iam ipsa oratione quæ artis instrumētū posita est, per omnes eiꝰ partes ita usus sit, ut quātū in ipso fuerit, finem artis sit planè assecutus. Cæterum de oratiōe, eiúsq; partibus quinto ab hinc tractatu latius à nobis agetur. Interim hoc loco inuentionis definitionem ex Martiano Capella repetamus, ut per quā eaquæ supra ex Ciærone addu-

cta fuit planius percipiatur. Inuẽtio *eſt quæſtionum argumentorúmq; ſagax, inueſtigatrixq; cõprehenſio.* Quæ *utq; definitio à ſuperiori nõ adeo differt, niſi quòd hæc genera cauſarum apertius explicat uerbo quæſtionum.* Sunt *enim (ut dictũ eſt) cauſæ quæ ab oratoribus tractantur, quæſtiones ciuiles.* Deinde *ſimul & ipſa argumenta, quibus orator ad confirmãdum ea quæ dicit ac perſuadere uult, utitur.* Quæ *tamen omnia ſuperior definitio cõplectitur quidem, ſed paulo obſcurius, tum in hoc quod ait, rerum uerarum aut ueriſimilium, tum in hoc quod deinde ſubiungit, quæ cauſam probabilem reddant.* Cæterum *cauſam* Cicero *alibi materiam artis dicit, ut quam ex* Ariſtotelis *ſententia tripartitò diſtinguit.* Vnde *& de ea obiter ex ipſo* Cicerone, *cuiuſmodi ſit, hic dicẽdum uidetur.*

DE MATERIA ARTIS RHEtoricæ, tum quid ſit cauſa, & de quæſtione, quæ etiam cũ duplex ſit, utra ad rhetoricam pertineat.

NOn *alienum fuerit hoc loco exponere, quid ſit cauſa apud oratores, ídque potiſſimũ ex* Cicerone *in rhetoricis de inuẽtione, & unde potius q̃ ex illo, qui princeps huius artis apud latinos & eſt, & habetur?* Materiã *(inquit ille) artis eam dicimus, in qua omnis ars & facultas, quæ cõficitur ex arte, uerſatur.* Vt *ſi medicinæ materiã dicimus morbos ac uulnera, q̃ in his omnis medicina uerſetur.* Item *quibus in rebus uerſatur ars &*

facultas oratoria,eas res materiam artis rhetoricæ nominamus.Has autẽ res alij plures,alij pauciores existimauerunt.Nã Gorgias Leontinus,antiquissimus fere rhetor omnibus de rebus oratorẽ optime posse dicere existimauit. Hic immẽsam & infinitã huic artificio materiã subijcere uidetur. Aristoteles autem,qui huic arti plurima adiumẽta atq;ornamenta subministrauit,tribus in generibus rerum uersari rhetoris officiũ putauit.Demonstratiuo,Deliberatiuo,& Iudiciali,quẽadmodũ quidem & nostra quoq; fert opinio. Oratoris igitur ars & facultas in hac materia tripartita uersari existimãda est,quæ eadẽ & causa esse dicitur & quæstio.Causam subinde ex Hermagoræ sententia eã esse dicit,quæ habet in se controuersiam in dicendo positam cũ certarũ personarum interpositione,quam nos quoq; Cicero ait,oratori dicimus esse attributã,ut cui tres partes, quas iã diximus,supponimus, Iudicialẽ,deliberatiuã, & demõstratiuã.Hucusq; hæc ex Cicerone de materia rhetoricæ maxima quidẽ ex parte.Eãdem sanè materiã quæstionẽ quoq; quis appellauerit,nõ eam tamen, quam idem Hermagoras definit hoc modo: Quæstio est,quæ habet in se cõtrouersiã in dicendo positam sine certarum personarum interpositione,sed eam, quam Græci ὑπόθεσιν appellãt.Ea autem est,quæ personis,locis, temporibus,factis,cæteríque circunstantijs implicita sit, ut si quæratur, Iuréne Cicero in exilium dubio reipubli. tempore detrudatur , quia iniussu po-

puli Romani ciues Romanos necauerit. Priorem illam, quam Hermagoras definit quæstionem, dialectici θέσιν appellant, ob id quòd citra personarum cæterarúmque circunstantiarum interpositionem proponitur tractatúrq;. Circunstantiæ uero his ferè notis intelligũtur, quis, quid, ubi, quã do, quibus adminiculis, & si quæ aliæ sunt.

DE STATV QVID SIT, ET cur ita dicatur, & de eius diuisione.

DEinde autem & de statu in hac arte (quam cõstitutionem Cicero appellat (quo pacto inueniatur, & unde nascatur dicamus oportet. Omnis (inquit) res siue materia, quæ in se posità habet in dictione aut disceptatione aliquam cõtrouersiam, ea ipsa quæstionem cõtinet aut facti, aut nominis, aut generis, aut actiõis. Eã igitur quæstionẽ (ait) ex qua causa nascitur, cõstitutionẽ appellamus. Eandẽ quoq; ita definit, Cõstitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intẽtionis profecta, hoc modo, Feciſti, nõ feci, aut iure feci. Hic intentio est, feciſti. Depulsio, non feci, aut iure feci. Ex his igitur duabus inter se cõcurrentibus uocibus intẽtione & depulsione nascitur quæstio, quæ dicitur status, siue constitutio, quòd ibi quasi ad pugnam actionis acies ordinata cõsistat stetúrq;. Verùm ut hæc quæ dicta sunt, clarius percipiantur, quid sit intentio, quid item depulsio dicendũ quoq; est. Intẽtio itaq; est eius facti obiectio, quod in iudicium uenit. Depulsio contrà est obiectioni,

hoc eſt,intentioni reſiſtẽs oratio,ſiue negatio. Videndum præterea, quo pacto quadripartita iſta conſtitutio à Cicerone cõſtituatur. Quod quidem ita facile intelligemus,ſi ſingula ipſius quæſtionis membra examinauerimus. unde ſciendum, quòd omnis quæſtio apud oratores aut eſt facti,aut nominis,aut generis ſiue qualitatis, aut actionis. Si ergo facti quæſtio eſt ſiue controuerſia,hæc conſtitutio ſiue ſtatus cõiecturalis appellatur. Si nominis,quia uis tantùm uocabuli diffinienda uerbis eſt, conſtitutio hæc diffinitiua nominatur. Si generis ſiue qualitatis,quia de genere,hoc eſt,qualitate negotij controuerſia eſt,conſtitutio generalis uocatur. Si uerò actionis, ut cum cauſa ex eo pendet,quòd non aut is agere uidetur,quẽ oportet: aut nõ cum eo,qui cum oportet: aut nõ apud quos,quo tẽpore,quo crimine,qua pœna, oportet: tranſlatiua dicitur conſtitutio. Quia actio ipſa in hoc tranſlationis & commutationis indigere uidetur. uerùm hanc quidam nõ per ſe conſtitutionem ſiue ut ſtatum recipere uoluunt, ſed partem qualitatis, hoc eſt, generalis cõſtitutionis ponere malunt. Quod nos in præſentia altius diſcutere nolumus. Quin potius quæ dicta ſunt hactenus ex Ciceronis ſententia de quadripartita hac conſtitutione ſiue ſtatu,eo quo inſtituimus modo pſequi planẽ libet ex eodem Cicerone, ſed quàm poſſumus breuiſſime per ſingulas ſpecies,in quas conſtitutio ſiue ſtatus diſtribuitur, utcunque alij de his iudicent ſentiántue.

DE STATV SIVE CONSTITUTIONE cõiecturali, qui & à quibusdam inficialis status appellatur.

STatus ergo siue constitutio coniecturalis est, Scùm de facto controuersia est, hoc modo, Aiax in sylua postquam resciuit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit, sibíq; ipse mortem cõsciuit, Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore telum cruentum educit, Teucer deinde superuenit, ubi occisum fratrem, & inimicum fratris cum gladio cruentato uidet, eum capitis arcessit. Hic quoniam per coniecturam uerum quæritur de facto, seu de autore facti, emergit controuersia, quæ ob id constitutio causæ coniecturalis nominatur. Hanc deinde cõstitutionem in omnia tempora distribui posse dicit. Nam potest quæri quid factum sit, hoc modo: Bonóne animo sint erga rẽpublicã Fregellani. & quid futurũ sit, hoc modo: Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, nunquid incommodi ad rempublicam peruenturum.

DE STATV SIVE CONSTITVTIONE diffinitiua, quæ et noĩs cõtrouersia dicitur.

NOminis cõtrouersia siue cõstitutio diffinitiua est, cũ de facto quidem conuenit, imò & de autore facti, sed quæritur id quod factũ est, quo nomine appelletur. Quoin genere (Cicero ait) ideo necesse est nominis esse controuersiã, nõ qp de ipsa re non conueniat, aut de facto non constet, sed qp id quod factũ est, aliud alij uideatur esse, & idcirco alius alio quoq; nomine appellet, ut si quis

ſacrum ſurripuerit ex loco priuato, utrum fur an ſacrilegus is ſit iudicandus. Nam id cũ quæritur, neceſſe erit utrunq; diffinire, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & propria cuiuſq; deſcriptione oſtendere rem illam, de qua agitur & controuerſia eſt, alio nomine appellari oportere, atq; aduerſarij dicunt. Eodem ſanè modo ſi quis peculatus accuſetur, quòd publica uaſa argẽtea de loco priuato ſuſtuliſſe dicatur, is dicere poterit, cum definitione uſus, quid ſit furtũ, quid peculatus, oſtẽderit, ſecũ ob id nõ peculatus, ſed furti agi oportere.

DE STATV ET CONSTITVtione generali, ſiue de controuerſia generis qualitatíſue.

Generis, hoc eſt, qualitatis controuerſia eſt, cũ & quid factũ ſit, cõuenit: & quo id factum nomine appelletur, conſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Iuſtum ne an iniuſtum, utile an inutile, & omnia in quibus quale ſit quod factum eſt, quæritur ſine ulla nominis controuerſia. Hæc conſtitutio in duas diſtribuitur partes, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij & pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ſit ex æquitate & ex more & conſtitutione ciuili, conſideratur. Cui diligentiæ (idem Cicero ait) præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Iuridicialis rurſus & ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in

ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem, hoc eſt, ut clarius hæc præcipiãtur, quæ ipſa non extrinſecus (ut aſſumptiua) aliquid ſumit, ſed per ſe recti & non recti quæſtionem cõtinet. Quam proinde Martianus Capella ita definit: Abſoluta cauſæ conſtitutio eſt, quæ factum ipſum ſua natura & iure defendit. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, ſed foris non nihil defenſionis aſſumit, quam & idem Capella apertius quoq; definit hoc modo: Aſſumptiua eſt, quæ cum in facto ipſo nihil probabile reperiat, confugit ad ipſam cauſam: eámque iuſtam, ut facere deberet, allegat. Vt cum Milo qui Clodium occiderat, nõ potuerit dicere hominẽ licuiſſe iugulare, cauſam occidendi aſtruxit, inſidias Clodij.

ASSVMPTIVA CONSTITVtio in quot partes diuidatur.

Aſſumptiuæ porrò conſtitutionis partes ſunt quatuor. Conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, & comparatio. Conceſſio eſt, cum reus nõ id quod factum eſt defendit, ſed ut ignoſcatur ſibi, poſtulat. Hæc rurſus in duas diuiditur partes: Purgationem & Deprecationẽ. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur, id eſt animus & uoluntas excuſatur. Hæc partes habet tres, Imprudẽtiam, Caſum & Neceſſitatem. Inter quas quidem partes hoc intereſſe Martianus Capella docet, quòd imprudentia fallit, caſus prohibet, neceſſitas cogit. Deprecatio deinde definitur, ac eſſe dicitur, cum & peccaſſe reus, & conſultò

peccaſſe confitetur, & tamẽ ut ignoſcatur ſibi, poſtulat. quod genus (aiũt) perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cũ id crimen quod infertur, ab ſe & à ſua culpa, & ui & poteſtate in alium reus remouere conatur, id quod duobus modis fieri poterit: ſi aut cauſa, aut factum in aliũ trãſfertur. Cauſa quidem tranſfertur, cum aliena dicitur ui & poteſtate factum. Factum autem, cũ alius aut debuiſſe aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur, q̃ aliquis antè iniuria laceſſerit. Comparatio eſt, cũ aliquod factũ, quod per ſe ipſum nõ ſit probandũ, ex eo cuius cauſa factũ eſt, defenditur. Vt cum obijcitur, feciſti: feci, ſed profui.

DE STATV SIVE CONSTITUTIONE tranſlatiua.

NVnc quartam ipſius cauſæ conſtitutionem, quam ſuperius uerbis Ciceronis uſi tranſlatiuam diximus appellari, illis tribus hactenus expoſitis ſiue ſtatibus ſiue cõſtitutionibus adijciamus, quod profecto etiam eo libentius facimus, q̃ ea & ab Hermagora ut græco, ita nõ uulgari huius artis ſcriptore primum inuenta ſit, ut etiam ipſe Cicero teſtatur in rhetoricis de inuẽtione, nec ab eodem Cicerone cùm in libris rhetoricorum de inuentione, tum in ijs libris, quos ad Herenniũ de præceptis artis rhetaricæ ſcripſit, imò nec à Quintiliano improbata ſit, ut à quo libro ſeptimo oratoriæ inſtitutionis, actionis quæſtio dicitur. Quã tamẽ idcirco (ut Victorinus tradit) multi ex hu-

ius artis ſcriptoribus,inter conſtitutiones referre noluerunt, quòd omnis conſtitutio actionem conſtituat,tranſlatio autem id uideatur agere,ne actio ſit.Sed in hoc illi fallũtur. Nam ut idem Victorinus docet,hoc ipſum,ſcilicet quod actionem commutat,id eſt per quod actio commutatur, actio eſt.itaq; tranſlatiua conſtitutio eſt(ut & ea à Cicerone deſcribitur) cùm aut quẽ, aut qui cũ, aut quo modo , aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat,quæritur:aut omnino de commutatione actionis, aut de infirmatione eius agitur.Hoc eſt,ut idem Victorinus exponit,cum aut actio tota cõmutatur, aut aliqua ex parte debilitatur.Sic ergo utimur hac cõſtitutione,ut Franciſci Maturãtij uerbis utar,quoties ex eo cauſa pendet,ut ab alio nos accuſari debere dicamus , aut non nos ſed alios, aut non apud hos iudices ſed apud illos,non hac lege ſed illa,nõ de hoc crimine ſed de illo, nõ hac pœna damnari ſed illa,aut nõ hoc tempore ſed illo. Vt ſi cum aliquo conueniſti,te illi daturum intra quinquenniũ aureos centum,& ille ante tempus poſtulauerit, tũ non negabis te centum debere , ſed ante tempus illos peti dices,ideóque tempus differendum, & expectãdum,donec quinquennium prætereat.De accuſatione quoq; hoc amplius,ut ſi ignominioſus ſit,aut infamis, fatebimur quidem obiectum crimen,ſed mutandum eſſe accuſatorem.Sicut & de iudice,ut ſi(quod hodie plerumque fit) ſacerdos quiſpiam apud prætorem accuſatus fuerit,is tum

ad epiſcopum, ſiue ad eius officialem ut ad ſuum iudicem, cauſam deferri poſtulabit, atq; ita actio non tollitur omnino, ſed cōmutatur. Sciēdum autem, quòd hæc tranſlatiua conſtitutio à iuriſconſultis exceptio appellatur, ut & id à Philippo Melanchthone diligenter annotatum obſeruo, imò & ipſe Cicero in rhetoricis de inuētione eam ſic appellari tradit, nec non & rarius incidere conſueuiſſe ait. Vnde ius ciuile (inquit) ita conſtitutum habemus, ut à cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet egerit.

DE ARGVMENTIS, QVO VIdelicet modo orator his opus habeat, & de illorum inuentione.

INuentis atq; expoſitis cōſtitutionibus ſiue ſtatibus, conſequens eſt, ut ad argumēta trāſeamus & oſtendamus quo pacto & ipſa ab oratore inueniātur, ut quibus ipſe cōmodè opportunéq; utatur in unoquoq; genere cauſæ, præſertim quoties quod ad dicēdū propoſitū fuerit, probatione aliqua indigere uidebitur. inueniūtur autē haud difficile argumenta, ſi quibus ex locis (ut in quibus ueluti latent) ducātur eruantúrque, compertum fuerit. Cæterum loci huiuſmodi duplices ſunt. Quidam enī ex his dialectici appellātur, ut qui à dialecticis cum primis tradūtur: quidā uerò rhetorici, ut quorū uſus etiam frequentior ſit apud oratores. Porrò qui à dialecticis traduntur, ab illis ſi quādo opus fuerit, petantur. Nos hic de his tantùm agamus, qui rhetorici appellantur, ob eam quam

iam diximus cauſam. Verùm quoniam argumẽtorum notitia parũ ꝓderit oratori, niſi idem ſciat, quo pacto ea accõmodare debeat ad probandum quicq̃ cum ſit alioqui argumentum ratio rei dubiæ faciens fidem. Sed hanc fidem argumentum facere non poteſt, niſi ipſum in argumẽtationem ſumptum fuerit. quippe quæ ſit argumenti perorationem explicatio, de argumentatione igitur prius à nobis, qua poterimus breuitate, dicẽdum quoque fuerit hoc loco.

DE ARGVMENTATIONE quid ſit.

ARgumentatio, à Cicerone ad Herenniũ definitur, oratio per quã res aliqua aut ꝓbabiliter oſtenditur, aut neceſſariè demõſtratur. Vnde apparet, ꝙ omnis argumentatio, qua ad probandum aliquid utimur, aut neceſſaria, aut probabilis dici debet. Neceſſaria ea eſt, per quã ea demõſtrantur, quæ aliter ac dicũtur, nec fieri nec probari poſſũt, ut ſi mulier peperit, cũ uiro cõcubuit. Probabilis autẽ, per quã ea oſtendũtur, quæ ferè fieri ſõlent, aut quæ in hominum opinione poſita ſunt. Ex his quæ plerumq; fieri ſõlent, huiuſmodi exemplũ eſt: Si mater eſt, diligit filiũ ſuum. Ex his quæ in hominum opinione poſita ſunt, tale Cicero in rhetoricis de inuẽtione exemplũ ſubiũgit, Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Vnde eſt & illud apud Iuuenalem ſatyra ſecunda,

Eſſe aliquos manes & ſubterranea regna,
Et contum, & ſtygio ranas in gurgite nigras,

Atq; una transire uadum tot milia cymba,
Nec pueri credunt, nisi qui nõdum ære lauantur:
sed tu uera puta.

DE PARTIBVS ARGVMENtationis.

HVius sanè argumẽtationis idem Cicero partes quinq; facit, eius præsertim quæ absoluta & perfecta habeatur: quæ sunt, propositio, ratio, rationis confirmatio, exornatio, cõplexio, quas & deinceps ex ordine, quo ab eo numerantur, definit, hoc modo: Propositio est, per quam summatim ostendimus quid sit quod probare uolumus. Ratio est causa, qua demonstratur id uerum esse, quod intendimus. Rationis cõfirmatio est ea, quæ pluribus argumẽtis corroborat breuiter expositã rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ, hoc est ornandæ tum & locupletandæ causa. Hæc exemplis, similibus, rebus iudicatis, & cæteris huiusmodi constat, qua proinde dialectici non utuntur. Quippe quæ exercitatio sit magis speciosa & elegans, quàm necessaria. Complexio est, quæ concludit breuiter colligens partes argumẽtationis. Quæ quidem si breuis fuerit, supersedẽdum iam erit tum exornatione, tum complexione. Exornatione quidem, ut si parum locuples ad amplificandũ & exornandum res esse uideatur. Cõplexione uerò, si res breuis est, ita ut facile memoria comprehendi possit. Vtrisq; autem, si res tenuis atq; humilis fuerit. Ergo amplissima absolutissimaq; argumẽtatio quinquepartita est, breuis-

ſima tripartita, mediocris quadripartita, ſublata uidelicet aut exornatione, aut complexione.

DE LOCIS ARGVMENTORUM maxima quidem ex parte ex Quintiliano.

ARgumentum quidem quid ſit, & quid poſſit, ſuprà definitum eſt. Verùm ut argumentorum, imò ipſorum potius locorum diſtinctio ſiue diuiſio in promptu habeatur, Quintilianus hic nobis cum primis audiendus uenit, qui omnia ait in hæc duo diuidenda eſſe, res & perſonas: ita ut quædam rebus, quædam perſonis attribuantur. Rebus attribuuntur uelut illarum accidentia, cauſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumẽtum, modus, & cætera huiuſmodi. Nam de omnibus quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Perſonis attribuũtur genus, natio, patria, ſexus, ætas, & quæ deinceps ex ordine ſequuntur. Genus. Nam ſimiles parentibus aut maioribus ſuis filij plerunq; eſſe creduntur. Natio. Nam & gentibus proprij mores ſunt, nec idem in Barbaro, Græco & Romano probabile eſt. Hinc apud Vergilium in ſecundo Aeneidos, Aeneas admonet Didonem Græcos ōnes cognoſcendos ab uno eius nationis homine, cũ ait,

Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.

Patria, quia ſimiliter etiam ciuitatum leges & inſtituta habent differentiam. Sexus. ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina cre-

das. Aetas. quia aliud alijs annis magis conuenit. Id quod ab Horatio certe in arte poëtica, & post hunc à Prudentio poëta Christiano libr. περιστεφάνων tum grauiter tum eleganter ueluti in pictura quadam expressum uides. Educatio & disciplina. quoniam refert à quibus, & quo quisque modo sit institutus. Habitus corporis. nam ut frequenter ducitur in argumentum libidinis species, ita petulantiæ robur. Fortuna. siquidem nec tam credibile idem est in diuite ac paupere, propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus destituto. Conditio. nam plurimum distat, clarus an obscurus quis sit, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cælebs, parens liberorum an orbus. Animi natura. etenim auaritia, ira, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, & alij his similes affectus frequenter fidem afferūt aut detrahunt. Studia quoque. nam rusticus, forensis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atque aliud efficiunt, hoc est aliud atque aliud studium quisque eorum exercet. Studium autem est (ut & illud nunc ex Cicerone de inuentione adijciamus hoc loco) animi assidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, geometriæ, poëticæ, literarum, imò & agriculturæ. Consilia, quæ & præsentis, & præteriti, & futuri tēporis sunt. Spectantur præterea & ante dicta & facta. ex præteritis enim æstimari solent præsentia. Hæc ferè circa pſonas

habẽtur & his ſimilia. Itaq; ex his omnibus uelu-
ti certis locis argumẽta ducũtur, ut ex cauſis, ex
tempore, ex occaſione & cæteris: ita à genere, à
natione, à patria, à ſexu & cæteris.

DE ALIIS QVIBVSDAM LOcis, quos inartificiales uocant.

ET hi quidẽ iam dicti loci, artificiales & ſunt
& habentur: præter quos alij quidam inar-
tificiales loci appellantur, ut qui non ab oratore
inueniantur, ſed ad eum cũ ipſa cauſa deferãtur
obiter & uelut à caſu: qui & in tribus (ut uult
Martianus Capella) poſiti ſunt rebus, in ſcriptu-
ra, in autoritate, in neceſſitate. In ſcriptura, ut ta-
bellarum: In autoritate, ut teſtium: In neceſſitate,
ut tormentorum. A ſcripto igitur argumentum pe
titur, cùm ad rei dubiæ probationem, uel chiro-
graphum, uel teſtamentũ tranſactionis, aut tabu-
læ recitantur, cæteráq; huiuſmodi. Ab autoritate,
ut Africanum dixiſſe iure cæſum Tyberiũ Grac-
chum: aut cum teſtimoniũ, quo ueritas nudetur,
affertur. A neceſſitate, cum fides ex tormẽtis, aut
ſomno, aut furore, aut uinolentia ſumitur. Hinc il-
lud, In uino ueritas. Addunt quidam his rumores
& famam, quæ pars altera cõſenſum ciuitatis &
uelut publicum teſtimonium uocat, altera ſermo-
nem ſine ullo certo autore diſperſum in ora ho-
minum, cui malignitas initium dederit, incremen-
tum credulitas. unde ueriſſime Ouidius dixit,

Sed nos in uitium credula turba ſumus.

Et de fama cuiuſmodi ſit, Virgilius,

Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uiréſq; acquirit eundo.

QVOD POETARVM QVOque fabulæ nonnullæ uim habeant argumentorum.

ATqui præter iam dictas argumẽtorũ differẽtias, quorum hæc quidem artificialia, illa uerò inartificialia dicta ſunt, nonnullæ quoq; poëtarum fabulæ eam uim habere dignoſcũtur, & ad perſuadendum, & ad fidem faciundam (id quod & aliàs à nobis oſtenſum eſt) ut non immerito argumentorũ nomine cenſeantur. Cuiuſmodi quidem eæ fabulæ ſunt, quæ Aeſopi nomine circũferuntur, de quibus & Aphthonius Sophiſta in progymnaſmatis. Quippe qui fabulas à poëtis quidem profectas eſſe dicit, ſed & oratoribus communes factas admonendi gratia. Et cũ inter has aliæ Sybariticæ dictæ ſint, aliæ Cilices, aliæ Cypriæ, accepto ab inuentoribus nomine, quia tamẽ Aeſopus (inquit) omniũ optime fabulas conſcripſit, euicit ipſe atque obtinuit, ut à ſuo potius nomine Aeſopiæ dicerentur. Quas deinde ita diſtinguit, ut dicat alias rationales dici, alias morales, alias miſtas, & reliqua, quæ apud ipſum Aphthonium legantur. At nunc quemadmodum argumentorum uim habeant ipſæ fabulæ, Quintilianũ audiamus, qui libro quinto oratoriæ inſtitutionis ubi de argumentis ipſis præcipuè agit, de fabulis ad hunc modum ſcribit, Eadem (inquiens) ratio eſt eorum (ſubaudi argumentorum) quæ ex

poëticis fabulis ducũtur,niſi quòd his minus affirmationis adhibetur. Ac de eiſdem ita dicere pergit:illæ quoque fabulæ,quæ etiam ſi ab Aeſopo originem non acceperunt(nam uidetur earum primus autor Heſiodus) nomine tamẽ Aeſopi ælebrantur,ducere animos ſolent,præcipuè ruſticorum & imperitorum, qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt;& capti uoluptate facile ijs quibus delectantur, conſentiunt. siquidem & Menenius(inquit) Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxiſſe nota illa de membris humanis aduerſus uentrem diſcordantibus fabula. hactenus Quintilianus de poëtarum fabulis. An non etiam talis ea fabula eſt, quam de Caſſita auicula A.Gellius libro ſecundo noctium atticarum ex Aeſopo repetit? qua ueluti ratione quadam admonemur,imò & perſuademur,ut ſi quando nobis quippiam ſerio curandum fuerit, id ipſi potius ſubeamus, non alijs uel amicis aut etiam propinquis committamus, ſi nolumus alioqui uotis noſtris per inanem aliorum fiduciam toties fruſtrari. Et hactenus quidem de inuentione,prima rhetorices parte.Nũc ad reliquas tranſeamus.

IN TRA-

CTATVM QVARTVM PRAEFATIO.

POsteaq̃ de inuentione, prima ac ueluti principe artis rhetoricæ parte, abunde satis, quantum quidem nostræ institutionis ratio postulare uidebatur, transegimus, ac obiter de alijs quibusdã, quæ inuẽtioni ipsi planè subiacẽt, imò quæ inuestigare atq; excogitare ante omnia officiũ eius est: quippe quæ citra illam non ita facile haberi possint, utpote ad omne genus causæ accommodatam: proindéq; nõ iniuria inter artis partes difficillima à quibusdam iudicatur, tempꝰ iam exigit & ratio ordinis, ut ad reliquas artis partes ueniamus, quæ quidem sunt dispositio, elocutio, memoria & pronuntiatio.

DE DISPOSITIONE, ET DE duplici eius ratione.

DIspositio igitur, quẽadmodũ scilicet à Cicerone in rhetoricis de inuẽtione definitur, per quam illa quæ inuenta sunt, in ordinem quendam rediguntur, hoc est, ut ab eodem in rhetoricis ad Herennium definitur, ordo & distributio rerum inuentarum, quæ demonstrat, quid quibusque locis sit collocandum. Itaque per hanc artis partem intelligimus, quæ dicenda sunt, quo loco, quo modo, & quando dicenda sint. Huius qui-

dem partis idem Cicero duos tradit modos. Vnum,qui ab institutiõe artis proficiscitur,& hic ordo naturalis est,ut qui ex natura causæ, id est rei de qua agitur,procedit. Alterum,qui ad casum temporis accommodatur, hoc est qui oratoris ingenio & artificio comparatur, unde & artificiosus ordo appellatur:quippe qui personis,locis, tẽporibus accommodatus naturalem rei ordinem artificioſẽ ingenioſẽq; commutat. Quæ ut perfectius pleniúsque intelligantur,paulo latius declaremus. Naturalis igitur ordo est,cùm post orationis principium,narratio & reliquæ deinde ipsius orationis partes,quæ sunt diuisio,confirmatio,cõfutatio & peroratio ordine sequuntur. Artificiosus uerò est,cùm oratoris iudicio ad tempus dispositio accommodatur,hoc est cùm à naturali ordine ad tẽpus recedimus,ut si prætermisso principio siue exordio, à narratione dicere incipiamus,aut ab aliqua firmissima argumẽtatione,aut ab aliquarum literarum recitatione,si forte literæ apud nos extent, quæ causam nostram iuuare possint, aut post exordium confirmatione utamur,deinde narratiõe,aut si quam huiusmodi naturalis ordinis permutationem faciamus. quorum sanè nihil alioqui nisi causa postulauerit, fieri oportebit. Nam si auditorũ aures uehementer obtusæ uidebuntur, atque animi illorum & ipsius præsertim iudicis defatigati ab aduersarijs uerborum multitudine,tum commode & necessariò poterimus principio superſẽdere,& exordiri cau-

ſam aut à narratione (ut dictum eſt) uidelicet ſi cauſa noſtra magnam habuerit difficultatem, ut ob id nemo æquo animo principium poſſet audire, aut ab aliqua firmiſſima (ut id quoq; dictū eſt) argumentatione, maxime qua oſtendamus nos habere aliquid, quo cauſam noſtram corroboremus, ídq; tum potiſſimum, ſi narratio parum probabilis fuerit. In confirmatione præterea & confutatione ipſarum argumentationū diſpoſitiones huiuſmodi habere conuenit, ut firmiſſimæ argumentationes in primis ac poſtremis cauſæ partibus collocentur, mediocres autem ut quæ ueriſimiles ſunt interponātur, hoc eſt in medio ponātur, quæ & huiuſmodi ſunt, ut neq; inutiles ſint ad dicendum, neq; neceſſariæ ad probandum, ſi ſingulæ dicantur, cū cæteris tamen coniunctæ firmæ fiunt & probabiles. His igitur cōmutatiōibus & trāſlationibus partium ipſius orationis ſæpe uti neceſſe eſt, cū res ipſa, hoc eſt perſonæ, temporis, & loci conditio naturalem ordinem artificioſe commutare cogit. De diſpoſitione quidem hactenus hæc dicta ſufficiant.

DE ELOCVTIONE, ET QVID interſit inter elocutionem & eloquentiam.

ELocutio eſt idoneorū uerborū & ſententiarū ad inuētionem accōmodatio. Ad hūc quidem modum ab ipſo Cicerone in rhetoricis ad Herennium elocutio definitur. Quod ergo ait ad inuentionē, intellige ad res inuentas. Nam prius res habere oportet, deinde uerba accōmodare. Sanè hæc

pars (ut Georgio Trapezuntio placet) tam propria est oratori, ut multi fuerint, qui memoriã quidem & pronuntiationem natura sõlum, inuentionem & dispositionem alijs quoq; artibus nõ rhetoricã tantum constare putarint: elocutionẽ autem nemo ausus sit oratori eripere. Siquidem hac efficitur, ut cum quis ornatè, distinctè, apertéq; dixerit, eloquẽs merito esse uideatur. Quas ob res (ut eidem placet Trapezuntio) ipsa elocutio cæteris rhetoricæ partibus antæferenda uidetur. quã etiã Quintilianus libro octauo ob eãdem fortassis causam inter artis rhetoricæ partes difficillimã esse ait, atq; ita inter omnes oratores conuenire. Vnde & ibidem Marcũ Antonium adducit, eius scilicet quod ex omnium sententia dixit ueluti probatissimum testem, qui dicere solitus erat (ut est apud Ciceronem in primo de oratore libro) à sẽ quidẽ disertos uisos esse multos, eloquẽtem autem neminem, q idẽ Antonius disertos putabat, dicere quæ oportebat: ornatè autẽ dicere, propriũ esse eloquẽtissimi. Et non multo pòst idẽ Quintilianus ipsum Ciceronem adducit de inuentione, dispositione & elocutione hanc ferentem sententiam, quòd inuentio quidem & dispositio prudentis sunt hominis, eloquẽtia oratoris. Nam si quid inueneris, idémq; rite disposueris, tametsi optimum sit inuentum, deiectum tamen & depressum uidebitur, nisi elocutione perpolìtum sit. Hæc ita Cicero. Quare si loqui proprium hominis est, nemini dubium esse debet, omnium rerum quas natura humano ge-

neri tribuit, præstantissimam esse elocutionem. Nam ratio quidem ipsa, quæ in ipsius mentis abditis recondita est, nisi oratione fuerit elicita, tantum habet splendoris, quantum ignis abstrusus in siliæ. Sed nunc etiam antequam ad elocutionis partes pergamus, non importunè fortassis dicendum uideatur, idque ex Martiano Capella, quid interſit inter elocutionem & eloquentiã, etsi nonnunquam hæc inter se uocabula apud artium scriptores confundantur. Elocutio (inquit ille) ab eloquentiæ nomine separatur, quòd eloquentia totius operis oratorij uis atque uirtus est: elocutio pars tantùm habetur officij oratoris, ut per quam omnia quæ mente concæperis (ut uult Quintilianus) promere, atque ad audientes proferre poteris. Vnde sine elocutione (inquit) priora uacua sunt, & similia gladio condito, & intra uaginam suam hærenti. Quin hic illud quoque obseruandum, quod (ut idem tradit Quintilianus libro octauo) quam græci (inquiens) φράσιν uocant, latinè dicimus elocutionem.

QVOTEX PARTIBVS ELOcutio constet.

CAeterũ qui de elocutione scripsere, hoc est de hac artis parte præcepta tradidere, ij eam quambreuissimè in duabus partibus consistere dixerũt, in uerbis & sententijs: id quod ex eius definitione suprà posita, facile intelligi datur. Nam ut uerba ipsa, si latina sunt & perspicua, magnũ ipsi

orationi ornatum addũt: ſic & figuræ, ſi aptè & in loco accommodentur, maiorem in modum orationem exornant. Vnde etiam ipſæ lumina oratio nis iure dicuntur. Verũ hoc loco lectorẽ ex Quintiliano admonitum uolo, uerba nunc generaliter accipi. Nam duplex eorũ (ut ille ait) intellectus eſt: alter qui omnia per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horat. in arte. Verbáq; prouiſam rem non inuita ſequuntur. Alter, in quo eſt una pars orationis. ut lego, ut ſcribo. uerba igitur (ut nunc accipimus) aut ſimplicia ſunt, aut compoſita. Simplicia quæ ſunt, hæc ſunt aut propria, aut tranſlata, aut uſitata, aut ficta. Propria uerba dicuntur, cum id ſignificant, in quod primò denominata ſunt. Trãſlata, ſunt cum aliũ natura, hoc eſt prima impoſitione intellectum, alium loco hoc eſt per occaſionem præbent. Vſitatis tutius utimur, noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt oratori, repudiata etiam in iocos exeunt. audendum tamen. Nam (ut Cicero ait) quæ primò dura ſunt, uſu molleſcunt. Hucuſq; de ſimplicibus uerbis ex Quintiliano. Sequuntur compoſita, de quibus idẽ ait hoc modo: Cõpoſita uerba ſunt, quæ aut præpoſitionibus ſubiungũtur, ut innocens, aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut maleficus. Cõponuntur autem uerba, aut ex duobus latinis integris, ut ſuperfui: aut ex integro & corrupto, ut maleuolus: aut ex corrupto & integro, ut noctiuagus: aut è duobus corruptis, ut pediſſequus: aut

ex latino & peregrino,ut bicliniū: aut contrà ex peregrino & latino,ut epitogiū & Anticato: aut ex duobus peregrinis,ut epirhedium.Cæterū hæc quæ de uerbis hactenus diximus,ex grammatica imprimis petēda ſunt.Nā (ut rectè nos admonet Melanchthon) ſicut inuētio (inquiēs) multū habet cum dialectica cōe,ut à qua plurima mutuatur,ita elocutio plurima ſumit ex grāmatica.Similiter & figuræ quædā,ut uerborū in primis,inde peti poſſunt.At de figuris quidē tū uerborū,tum ſentētiarū,ac cæteris,quæ ad ornatū orationis faciunt,quòd de his multi extant libri tam à reæntioribus quàm à ueteribus conſcripti, nos de his ad præſens ſuperſedere planè duximus,& ad reliquas duas artis partes,quæ adhuc reſtare uidētur,tranſire potius.

DE MEMORIA.

MEmoriam quidam (Quintilianus ait) naturæ tātummodo munus exiſtimauerunt,éſtque in ea non dubiè plurimum,ſed ipſa (ut idem uult) excolendo (ſicut alia omnia) augetur.Hæc utiq; eiuſmodi eſt,ut præter eam totus labor,qui impenditur huic ſtudio,inanis ferè ſit,niſi cæteræ partes hoc ueluti ſpiritu contineantur. Nam & omnis diſciplina memoria conſtat,fruſtráque doœmur (ut idem author ait) ſi quicquid audimus, præterfluat.Quin uerò & ob id ipſum haud immerito theſaurus eloquentiæ dicitur. In quā etiam ſententiā de memoria Ciœro in prologo operis de oratore ita pnūtiat,Quid de theſauro (in-

quiens) rerum omnium memoria dicam? quæ niſi cuſtos inuentis excogitatíſq; uerbis & rebus adhibeatur, intelliginus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quã proinde idẽ Cicero in rhetoricis ad Herennium ita definit, Memoria eſt firma animi, rerum & uerborum, diſpoſitioníſque peræptio. hæc licet natura maxime conſtet, multum tamen in ea ualere artem & præceptionem certum eſt. Sunt igitur (quantum quidẽ ex his uerbis percipere poſſumus) memoriæ duæ, una naturalis, altera artificioſa. Quæ etiam ita inter ſe mixtæ ſunt atq; coniunctæ, quẽadmodum de ipſis Chirius Fortunatianus ſentire non male uidetur, ut ſicut naturalis arte ſeruanda eſt, ita artificialis iuuanda ſit natura.

DE DVPLICI MEMORIA quid utraque ſit.

IAm quid utraq; ſit, ſeorſum dicamus. Itaq; naturalis memoria eſt, quæ noſtris animis inſita eſt, & in nobis ſine multa cogitatione nata. Artificioſa uerò ea eſt, quam confirmat inductio quædam & ratio præceptionis. quippe quæ ediuerſo multa indiget cogitatione, imò nihil æquè (ut uult Quintilianus) uel augetur cura, uel negligẽtia ĩtercidit. Huius porrò artificij hoc munus præcipuum eſt (ut ex Martiano Capella ad uerba Cicæronis hoc addam) ut non tantum firma, uerùm etiam celeri comprehenſione res uerbáque percipiantur. Conſtat autem artificioſa hæc memoria ex locis & imaginibus. Locos hic eos appellamus,

qui breuiter, perfectè, insignitérque aut natura, aut manu absoluti sunt, ut eos scilicet facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus. Natura, ut mons, antrum, scopulus, aut conuallis aliqua. Manu, ut ædes, theatrum, tẽplum. Imagines sunt formæ quædam, & notæ & simulacra eius rei, quam meminisse uolumus. quod genus sunt (exempli gratia) equi, leones, aquilæ, aut aliarum quarumlibet rerum, ut si de equitatu, aut de equestri certamine dicturi, de hoc firmam celerémque habere uoluerimus memoriam, equi imaginẽ in certo aliquo loco collocare oportebit. sed de memoria artificiali pauca hæc ex Ciceróne ad Herennium summatim collecta sufficiant, reliqua inde petantur, ut qui de hac ipsa libro tertio copiosè tractat.

QVA RATIONE MEMORIA artificialis inuenta sit, & à quo primum inuenta, & de eius obiter præceptis quibusdam, partim ex Quintiliano, partim ex Martiano Capella.

ARtificialis memoriæ præcepta inuenisse perhibetur Simonides poëta idémq; philosophus, hoc modo, Cum enim conuiuij locus cui ille interfuerat, subito corruisset, nec possent propinqui ex suis obtritos obrutósq; ĩterno scere, imò uerò illorũ corpora ita oppssa atq; cõfusa iacerẽt, ut non ora modo nulla nota, sed nec mẽbra oĩa requirẽtes ad sepulturã discernere possent, tũ Simonides dicitur memor ordinis, quo q̃sq; discubuerat, corpa quæq;

ſuis reddidiſſe. Quo tū idē admonitus ītellexit ordinē eſſe, q̄ memoriæ p̄cepta ſuggereret atq; cōferret. Is uerò in locis illuſtribus, eiſdémq; nō lōgis īteruallis diſtantibus meditandus excogitandúſq; eſt: in quibus rerum & ſententiarū imagines collocandæ ſunt, ueluti nuptiarum flammeo uelatā, aut homicidæ gladium uel arma deponas, quas rerum ſpecies locis tanq̄ depoſitas memoria reddat. Nam ſicut id quod ſcribitur, cera continetur & literis, ſic quod memoriæ cōmendandū eſt, in locis tanq̄ in æra paginá q; ſignetur. imaginibus enim quaſi literis rerū recordatio cōtinetur: quæ tamen res (ut ſupra dictū eſt) magnā exercitationem laborémq; conquirit. In qua illud obſeruari ſolere cōpertū eſt, ut ſcribamus ipſi, quæ facile uolumus retinere, hoc eſt, meminiſſe: deīde ut ſi longiora fuerint, quæ ſunt ediſcenda, ea per partes diuidātur, diuiſa enim per partes facilius memoriæ inhæreſcūt. tū apponere notas rebus ſingulis, quas uolum⁹ maxime meminiſſe, oportebit. Præterea quæ ediſcēda ſunt atq; memoriæ mādāda, nō magna uoce legēda ſunt, ſed murmure potius meditanda. tū & nocte magis q̄ interdiu maturius excitari memoriā manifeſtū eſt, cū ad hoc ſilentiū nō parū iuuat, nec foras à ſenſib⁹ uocatur intētio. Hæc ita ex Martia. Capella maiori ex p̄te.

DE PRONVNTIATIONE, eiúſque partibus.

SEquitur hinc ultima rhetoricæ pars p̄nūtiatio, quæ à pleriſq; huius artis ſcriptorib⁹, (Quin-

tilianus ait) actio dicitur, sed ut pronuntiatio nomen à uoce, ita actio à gestu accipere uidetur. hãc Ciæro ad Herennium ita definit, Pronuntiatio est uocis uultúsq; & gestus moderatio cum uenusta te. unde & partes eius (ut uult Martianus Capella) tres colliguntur, uox, uultus, gestus. Alij autem (ut Cicero & Quintilianus) duas eius partes faciunt, uocem atque motum, ut qui motum subdiuidere uideantur in uultum & gestum. At priusquam de partibus his (ut cœpimus) prosequamur, paulò altius quædam de pronuntiatione ex Quintiliano ipso repetamus oportet, ut per quæ uirtus eius plenius cognoscatur. habet autem res ipsa (ut ille ait) miram quandam in orationibus uim & potestatẽ. nam non tam refert, qualia sint quæ intra nosmetipsos cõposuimus, quàm quomodo efferantur. nam ita quisq; ut audit, mouetur. Affectus siquidem omnes langueſcant necesse est, nisi uoce, uultu, totiúsque propè corporis habitu inardescant. Vnde non immerito Aeschines cum exularet in insula Rhodo, de Demosthene dixisse fertur admirantibus eius orationem Rhodijs, quid si ipsum audissetis? De quo etiam diuus Hieronymus in prologo in uetus testamentũ meminit eisdẽ ferè uerbis, quibus id qđ de utroq; ex Quintiliano hic referimus, Atq; hac de causa interrogatus Demosthenes quid esset in toto dicendi genere summum, pnũtiationi palmã dedit. & Marcus item Cicero unam in dicendo actionẽ dominari putat. Cum igitur actio omnis siue pnun

tiatio in duas diuidatur partes, in uocem & geſtum: quarum altera oculos, altera aures mouet, ut per quos duos ſenſus omnis ad animum penetrat affectus: prius de uoce hinc dicendum eſt, mox de geſtu. In uoce prima illa eſt obſeruatio, qualem habeas, ſecunda quo modo ea utaris. Natura uocis duabus ſpectatur rebus, quantitate & qualitate. Quantitate, an ſit grandis aut exigua. Qualitate, an ſit plena an exilis, an leuis an aſpera, an contracta an fuſa, an dura an flexibilis, an clara an obtuſa. & ſicut bona, hoc eſt dotes eius cura augentur, ita negligentia minuuntur. Studẽdum ergo, ut ſint fauces integræ, hoc eſt molles & leues: quarum uitio econtrà & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur uox. Vt ſi ſunt tumentes ſtrangulant uocem, ſi obtuſæ obſcurãt, ſi raſæ exaſperãt, ſi conuulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Humor quoq; uocem ut nimius impedit, ita conſumptus deſtituit. Ante omnia autem uox conſuetudine & exercitatione firmetur. Hæc de priori ꝓnuntiatiõis parte, nẽpe uocẽ paſſim collecta ſufficiãt. ad geſtũ nunc tranſeamus.

DE GESTV, QVO PACTO IN pronuntiatione ſit obſeruandus, & quanta ſit eius uis.

GEſtus (ut idẽ docet Quintilianus) talis eſſe debet, ut uoci ipſi conſentiat: ſic tamen ut magis ad ſenſus q̃ ad uerba accommodatus ſit. Is quantum habeat in oratore momenti, ſatis uel ex eo patet, q̃ pleraq; etiam citra uerba ſignificat.

quippe non manus ſolum, ſed nutus etiam declarant noſtram uoluntatem, ut quæ in nutis ꝙ ſermone habentur, & ſalutatio frequenter ſine uoce intelligitur, & ex uultu progreſſúq; ſæpe habitus animorum perſpicitur. Cuius rei exemplum non adeo alienum à propoſito de Peribonio quodam, homine planè uitioſo quidem, ſed ſimplici & minime fucato à Iuuenale ſatyra ſecunda annotatū eſt, imò uerò qui ob id ipſum ab eodem poëta modo quodam præ ſui ſimilibus laudatur commendatúrq;, ꝙ cum cæteri uitia ſua egregie nouiſſent diſſimulare hypocriſi quadā, nempe barbæ hiſpiditate, fronte & ſupercilio, deniq; magna tacendi libidine: ille qualis erat, talē uultu inceſſúq; ſe omnibus exhibuiſſet nihil prorſus diſſimulans, unde de hypocritis illis & mox de Peribonio ipſo, ad hunc modum poëta inter alia pronuntiat,

Rarus ſermo illis, & magna libido tacendi,
Atq; ſupercilio breuior coma.

Sed & paulo antè de eiſdem,

Hiſpida barba quidem, & duræ per brachia ſetæ
Promittūt atrocē animum. Deinde nō multo pòſt ſubiungit atque concludit, Verius ergo,

Et magis ingenue Peribonius, hunc ego fatis
Imputo, qui uultu morbum inceſſúque fatetur.

Nec mirū (ut ad propoſitum reuertamur) ſi iſta quæ tamē in aliquo poſita ſunt motu, tātū in animis hominū ualent, cùm pictura tacens opus ſic penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nōnunq; ſuperare uideatur. Hinc nō ab re Aeneas à Virg. in

primo Aeneid. lachrymans inducitur ex picturæ aſpectu, in qua uidet Iliacas ex ordine pugnas. um de tum ille ad Achatē itineris ſui comitem de his obiter inter alia commemorans,

Sic ait, atq; animum pictura paſcit inani,
Multa gemēs largóq; humectat flumine uultum.

Contrà uerò ſi geſtus ac uultus ab oratore diſſentiant, ut ſi triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non authoritas modò uerbis, ſed etiam fides deſit. decor quoq; à geſtu atq; à motu uenit. Præcipuum uerò in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt cum ad ipſum decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris, ut ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam deiecto humilitas, ſupino arrogantia, in latus inclinato lāguor, præduro ac rigenti barbaries quædā mentis oſtēditur. Aſpectus enim ſemper eôdem uertatur, quô geſtus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit: ut idē illud uultu uideamur auerſari, manu repellere. dominatur maxime uultus in oratione. Nam hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blādi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant, etiam anteq̄ dicamus, hoc quoſdam amamus, hoc odimus, hoc plura intelligimus, hic eſt ſæpe pro omnibus uerbis. Sed in ipſo uultu plurimum ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoq; & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. quin etiam lachrymas his natura mē

tis indices dedit,quæ aut erũpunt dolore,aut lætitia manant.sed & de cæteris ipſius capitis imŏ totius corporis membris quo pacto in dicẽdo orator utatur, dicendum quoq; foret ex eodẽ Quintiliano,niſi id admodum lõgum eſſet, & à noſtro inſtituto quodammodo abhorreret:tantùm de manibus illud ſubdamus,q̃ in his nõ parua uis actionis conſiſtat.Manus (inquit ille) ſine quibus trũca eſſet actio ac debilis,uix dici poteſt,quot habeant motus,cum penè ipſam uerborum copiam proſequantur. nam cæteræ partes loquentem adiuuant,hæ propè ipſæ loquuntur.An non his poſcimus?pollicemur?uocamus?dimittimus?miramur? ſupplicamus? abominamur? timemus?interrogamus?negamus?gaudium,triſtitiã,dubitationẽ,cõfeſſionem,pœnitentiã,modum,copiam, numerum, tempus oſtendimus?Nónne in demonſtrandis locis atq; perſonis aduerbiorum atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes natio néſque linguæ diuerſitate,hic mihi omnium hominum communis ſermo eſſe uideatur.Tantum igitur ad præſens de geſtu ac motu in actione, ſiue pronuntiatione:reliqua apud magnos huius artis ſcriptores quærantur.At illud quoq; nunc addamus,quot & quibus rebus hæc omnia aſſequi poterimus,íd q; ex Cicerone ad Herennium.

QVOT ET QVIBVS REBVS hæc omnia aſſequi poſſimus.

HAec omnia(Cicero ad Herẽnium ait) tribus potiſſimum rebus aſſequi poterimus, arte,

imitatione, & exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam uiã rationémq; dicẽdi. Imitatio est, qua impellimur diligenti ratione, ut aliquorũ similes in dicẽdo esse ualeamus. Exercitatio est assiduus usus consuetudóq; dicẽdi. Sed & hic aĩaduertere debemus, hæc nõ minus alijs plerisq; artibus congruere posse, si speciatim iuxta officiũ & proprietatem uniuscuiusq; definiantur, uel generatim per agendi uerbum.

IN TRACTATVM QVINTVM DE ORATIONE, PRAEFATIO.

TEmpus & ordo hic nos admonent, ut promissa soluamus, hoc est, ut de oratione agamus. Quid sit autẽ oratio, quæ quidem ex sentẽtia diui Seuerini Boëtij posita est artis rhetoricæ ueluti instrumentum quoddam, ac citius fortassis ex eius partibus deprehendas, q̃ ex definitione. Ideo partes ipsius quãprimũ aggrediamur: quarum de numero non inter omnes huius artis scriptores conuenit hactenus. nam alij quinq;, alij sex orationis partes esse dicũt. Qui sex esse dicũt, ij partitionẽ siue diuisionẽ reliquis quinq; adnumerãt, quæ sunt exordiũ, narratio, cõfirmatio, cõfutatio & poratio, ut ex q̃bus ipsa oratio integratur & cõstituitur. Porrò diuisio siue partitio cur

à nõnullis inter partes adnumeretur, eius nos superius rationem reddidimus. De partibus orationis deinceps per ordinem dicamus.

DE EXORDIO.

EXordiũ est (quẽ admodũ à Cicerone ipso ad Herẽniũ definitur) principiũ orationis, p̃ qđ animus auditoris, aut iudicis cõstituitur uel apparatur ad audiendũ. definitur itẽ à Martiano Capella hoc modo, Exordiũ est oratio noscẽdæ causæ præparãs auditorẽ. cæterũ præparatur auditor ad audiendũ, si beneuolus, attẽtus & docilis reddatur. ad qđ tamen præstandũ, prius nosse ac scire oportebit, cuiusmodi ea causa sit, quæ ab oratore sumetur ad dicendũ. Nam id nisi exploratum habuerit orator, difficile ei fuerit intelligere, quo nã pacto exordiẽdũ sit, hoc est an statim ab ipso principio, an ab insinuatione, quæ tanq̃ duo mẽbra exordij ab oĩbus ferè huius artis scriptoribus ponũtur, ut de quibus paulo pòst seorsim dicemus. Interim de causarũ qualitatibus, quæ ab alijs & cũ primis à M. Cicerone genera dicuntur, ex eodẽ agamus.

DE GENERIBVS SIVE QVAlitatibus causarum.

CAusarũ genera siue qualitates quatuor à Ciærone ad Herẽniũ statuũtur, honestũ, turpe, dubium siue anceps, & humile, quibus ab eodem in rhetoricis de inuentione additur genus causæ obscurum. Sed hoc loco scire licet, genus hic non accipi ut superius, ubi tria posita sunt genera causarum, quæ certe nõ aliud sunt quàm tres ueluti

ſpecies cauſarum, quas etiam non improprie ſpecificas differentias ipſarum cauſarum appellaueris, ſed pro qualitate, ut intelligamus hic, quatuor eſſe cauſarum qualitates: & hæc quidem cauſarum genera ſiue quatuor ſiue quinque conſtituantur, aut etiam plura, in unoquoq; illorum trium contineri. Atque ita cum cauſa in aliquo illorum trium generum tractabitur, tum in primis uidendum eſt, qualis nam ea cauſa ſit, num honeſta, num turpis, num dubia ſiue anceps, num humilis, num obſcura, num etiam admirabilis. nam & hæc à quibuſdam inter cauſarum genera ponitur. Dicimus ergo ex ipſius Ciceronis ſententia, quòd genus cauſæ honeſtum eſt, quod ab omnibus ſuſcipiendum & defendendum uidetur. cuiuſmodi etiam generi ſtatim uel ſine oratione aliqua auditoris animus applaudit, fauétq;. Turpe deinde genus cauſæ eſt, quod contrà ab omnibus oppugnandum uidetur, hoc eſt, ut ad Herennium idem Cicero dèfinit, cum aut res honeſta oppugnatur, aut turpis defenditur, ut ſi quis cauſam hæretici defendere uellet, quod profecto apud Chriſtianos turpe admodum eſſet: aut ſi quis hominis integri & inculpatæ uitæ, & optime de republica meriti cauſam oppugnare conaretur, quod ipſum quoque non minus turpe uideretur. Dubium ſiue anceps genus cauſæ eſt, cum habet in ſe res ad dicendum propoſita ut honeſtatis ita turpitudinis partem. Humile, cum res planè contempta ad dicendum ſuſcipitur. Obſcurum eſt, quod niſi

tardius ægriúſq; auditor percipere nõ poteſt. Admirabile eſt, à quo animus auditoris planè alienatus eſt, uel (ut Quintilianus de illo lib. quarto ait) quod præter opinionem hominũ eſt conſtitutum. Quoniam igitur tam diuerſa inter ſe ſunt genera ſiue qualitates cauſarum, de quibus nunc agimus, exordiri quoque diſpari ratione in unoquoque genere ex illis tribus ſupradictis neceſſe erit, id quod ex ipſius exordij diuiſione mox luce clarius euadet.

DE DVOBVS EXORDII GENERIBVS ſiue partibus ſiue membris.

His ita expoſitis, dicendum reſtat q̃ exordij genera ſiue partes ſiue membra duo ſunt: Principium & inſinuatio. Principiũ eſt oratio qua ſtatim auditoris animum nobis idoneum & prõptum ad audiendum reddimus. Inſinuatio uerò oratio eſt, quæ per diſſimulationem, & ueluti per circuitionem, hoc eſt, per ambages quaſdam auditoris animum ſubiens, ipſum ad audiendum præparat. Itaque ſi genus cauſæ honeſtum erit, licebit principio uti uel non uti, cũ aliàs auditoris animus tali cauſæ (ut dictũ eſt) faueat ac eã lubens audire uelit. Si turpe erit, iam inſinuatione utendum eſt. Si dubium ſiue anceps, à beneuolentia principium ſtatuemus, cauendo interim nequid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſſit. Si humile, attentum auditorem faciemus, ſicut in obſcuro docilem, in admirabili beneuolum, attentum, & docilem.

QVO PACTO AVDITORES BENEVOLI, ATTENTI & DOCILES REDDANTUR.

SEd & quo pacto omnia ista præstemus, hoc est auditores beneuolos, attentos & dociles reddamus, uidendum deinceps. Beneuolos igitur auditores (ut Cicero in rhetoricis ad Herennium id docet) quatuor modis facere possumus, uidelicet aut à nostra, aut ab aduersariorum, aut ab auditorum persona, aut ab ipsis rebus. A nostra persona beneuolentiam (inquit) contrahemus, si nostrū officium sine arrogantia laudabimus, aut si quales in rempub. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, fuerimus, cum modestia referemus. Ab aduersariorum persona beneuolētiam captabimus, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem non citra illorum culpam adducemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum sine notabili aliqua assentationis suspicione laudabimus. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, & aduersariorum per contentionem deprimemus. Attentos porrò auditores habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos: aut de his rebus quæ ad rempubl. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad dei optimi maximi religionem, aut ad pietatem, nos esse dicturos, & si rogabimus, ut attentè audiant, & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus, hoc est, si de duabus pluribúsue rebus nos dicturos pollicebimur. Dociles tandem auditores red-

demus, si summam rei breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis is est, qui attẽte uult audire, ut ille ait. Cæterum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione ipsi oratori comparandæ sunt, per exordium tamen id cum primis tentandum.

DE EXORDIORVM VITIIS.

IAm etiam de uitijs ijs quæ in exordijs cõtingere solent, breuiter dicamus. Vitia exordiorum hæc sunt, apparatum, uulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, & in summa contra præcepta. Apparatũ exordiũ est, quod nimis concinne & splendide compositum est. id eiusmodi est, ut secum adferat suspicionem longè antè habitæ præmeditationis. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari. Commune, quod peræque aduersariorum causæ ac nostræ conuenire posse uidetur. Commutabile est, quod ab aduersario leuiter cõmutatis uerbis, ad suam causam traduci potest. Longum est, quod pluribꝰ uerbis compositum est, quàm causa postulat, hoc est, (ut in rhetoricis de inuentione Cicero docet) quod pluribus uerbis aut ultrà quàm satis est, producitur, & ut Victorinus exponit, nimijs tum uerbis tũ sentẽtijs inuolutũ est. Separatũ est, quod non omni ex parte toti causæ cohæret, siue quod nõ ex ipsa causa ductũ est. Trãslatũ est, quod nõ id cõficit, quod opꝰ est cõficere, ut si aut insinuatiõe utaris, cum principio opus sit, aut cõtrá: aut si cũ beneuolẽtiam nobis maxime opus sit captare, nos

auditorẽ attentũ facere conemur. Cõtra præcepta exordium eſt, quod neque beneuolum, neq; attentum, neque docilem reddat auditorem. Hæc hactenus ferè ex Trapezũ. Sit igitur (ut Cice. ad Heren. nos admonet) ſermo ad dicendum compoſitus leuis, ſit uerborum uſitata conſuetudo.

DE NARRATIONE.

SEquitur narrratio, quæ à Cice. in rhetoricis de inuentione definitur, rerum geſtarum aut perinde ac geſtarum expoſitio. A Martia. uerò Capella hoc modo, Narratio eſt rerum geſtarum aut ueriſimiliũ expoſitio. uel ſic à Trapezuntio, Narratio eſt oratio, quæ rem geſtam, aut perinde ut geſtam diligenter exponit. huius idem Cicero ad Herennium tria genera facit. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & unumquodq; eorũ quæ narrantur, ad noſtram utilitatem uincendi cauſa trahimus, quod genus narrationis quidam ciuile appellant. Alterum genus narrationis eſt, quod interrit nonnunq; aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut apparationis, uel laudationis cauſa. Fidei ſcilicet, ut fidem ei rei de qua loquimur, uel utcunq; comparemus. Criminationis, ut ſi digrediaris à re propoſita, & ante actam aduerſarij uitam exponas, ut citius credatur talis eſſe, qualis accuſatus eſt. Tranſitionis, ut commode de una re ad aliam digreſſio fiat. Quemadmodum Ouidius libro primo Metamorphoſeon, ubi ait, Inach⁹ unus abeſt, ut ſic præcedenti fabulæ ſequentem apte cõmodéq; coniungeret. Apparationis, ut quæ

per amplificationem apprimè & exornationē fieri ſolet, qua ūſus eſt Virgilius in primo Aeneidos in deſcriptione apparatus Didonis erga Troianos. nam breuibus alioqui uerbis ea res ab eodem deſcribi poterat, ſed apparatu uſus eſt amplificationis pariter & exornationis cauſa. Laudationis, ut cum ad laudādum quempiam digredimur aliquantiſper, quod narrationis genus digreſſorium ob id uocant. Tertium genus eſt, quod à cauſa ipſa remotum eſt, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera. Vnū, quod in negotijs poſitum eſt, & tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neq; ueras neque ueriſimiles continet res, ut ſunt hæ fabulæ, quæ in tragœdijs narrantur. cuiuſmodi etiam fabulæ ſunt hæ, quas Ouidius in opere Metamorphoſeon deſcribit, & quæ ab Aeſopo græco autore proditæ ſunt. Hiſtoria eſt narratio, quæ rem geſtam, ſed ab ætatis noſtræ memoria remotā continet: ut Liuij apud latinos, & itē Saluſtij: apud Græcos Thucydidis, & Polybij. Argumentum eſt oratio, quæ rem fictam ſed ueriſimilem exponit, id eſt talem, quæ fieri poteſt: uelut eæ res quæ in comœdijs narrantur. Alterum genus narrationis eſt, quod in perſonis poſitum eſt, id habere debet ſermonis feſtiuitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, leuitatem, & cætera huiuſmodi. Feſtiuitatem quidem ſermonis, qualis exēpli cauſa Gnathonis ſermo in Eunucho ad

Thraſonem apud Terentium. Feſtiuus enim ſermo dicitur, qui lepidus eſt & iucundus. Animorū diſſimilitudinē, ut Mitionis & Demeæ apud eundē Terē. in Adelphis, ut quorū alter dur⁹, alter mitis inducitur. Grauitatē, qualis apud eūdē in Andria ipſi⁹ Simonis ſermo, quo Soſiā alloquitur & Chremetē, Leuitatem, ut Demæneti apud Plautum in Aſinaria, qui unà cū filio inter ſcorta uerſabatur.

DE TRIBVS NARRATIONIS uirtutibus ſiue laudibus.

NArrationis præterea tres uirtutes ac laudes habentur, ut ſit lucida, ut ſit breuis, ut ſit ueriſimilis: quibus quidem uirtutibus ſi careat narratio, uitioſa omnino cenſetur. Lucida eſt narratio, ſi non ſit cōfuſa, ſi uera, ſi rem uſitatis uerbis & non longo uerborum circuitu demonſtrat, hoc eſt, ut Cicero tradit ad Herennium, ſi ut quicquid primum geſtum eſt, ita primum exponimus, & rerum & temporum ordinem ſeruamus. Breuis eſt, ſi inde narrare incipimus, unde neceſſe eſt, & ſi non ab ultimo initio, hoc eſt (ut ille dixit) nō ab ouo repetimus quæ dicturi ſumus, & ſi ſummatim, & nō particulatim narramus, & ſi nō ad extremum uſq; ſed eo uſque tātum, quouſq; opus eſt, proſequamur, & ſi nullis utimur tranſitionibus, & ſi non à ſcopo (quod dici ſolet) deerramus, & ſi rerum exitus ita ponimus, ut quæ antĕ quoque facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi ipſi reticeamus, & ne bis aut ſæpius idē dicamus. Quod genus narrationis eſt, ut idem Cicero tradit, ſi di-

cas, Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo. ubi aduenit Megaram, inſidias fecit uirgini. inſidias poſtquam fecit, uim in loco attulit. Veriſimilis eſt narratio, ſi ut mos hominum, ut opinio, ut natura poſtulat, dicimus, ſi temporum ſpatia perſonarum dignitates, id eſt ut quæque perſona digna eſt, ſi conſiliorum rationes, ſi locorum opportunitates conſtant. ita ut ne refelli quidem ab aduerſario poſſit, aut temporis parũ fuiſſe, aut cauſam, rationémue nullam fuiſſe, aut locum idoneum nõ fuiſſe, aut homines facere aut pati non potuiſſe. quæ omnia, etiam ſi res uera eſt, quæ narratur, conſeruanda nihilominus ſunt. nam ſæpe ueritas, niſi hæ circunſtantiæ ſeruentur, fidem facere non poteſt. Sin ficta uel ueriſimilis tantum res fuerit, eo magis conſeruanda ſunt.

DE DIVISIONE, QVAM TERtiam quidam orationis partem faciunt.

Diuiſio eſt (ut ea quoque à Cicerone ad Herẽnium definitur) per quam aperimus, quid cũ aduerſarijs nobis conueniat, & quid in controuerſia ſit, & quibus de rebus dicturi ſumus. Hãc quidem orationis partem ipſe Cicero in rhetoricis de inuentione, & cæteri ferè omnes partitionem appellant, quam & huiuſmodi eſſe dicunt, ut per eam tota oratio illuſtris & perſpicua reddatur. Quod & Quintilianus libro quarto operis ſui de oratoria inſtitutione, his uerbis confirmat, Partitione (inquiens) quæ aut noſtrarum, aut aduerſarij propoſitionum enumeratio quædam eſt, qui-

dam utēdum ſemper putant,quòd & ea ipſa fiat cauſa lucidior, & iudex attētior atq; docilior, ſi ſcierit & de quo dicimus,& de quo dicturi poſtea ſumus. Et paulo pòſt ſubdit,Hæc(inquiens) naturam ducem ſequitur,adeo ut memoriæ id maximum ſit auxiliū,dicendi uia non decedere. Hæc oſtendit atq; proponit,quid ſit de quo conueniat, quid de quo ambigatur:in eo quod conuenit,quid aduerſarius fateatur,quid nos. Atq; ideo hanc nōnulli inter partes orationis recenſentes, propoſitionem uocant.

DE PARTIBVS DIVISIONIS.

EX ijs quæ dicta ſunt hactenus de diuiſione, haud difficile eſt colligere,duas eius eſſe partes, quarum Trapezuntius alteram ſeiunctionē, alteram diſtributionem appellat. Quas & deinde definit hoc modo,Seiunctio eſt,per quam ſic exponimus,quid nobis cum aduerſarijs conueniat, ut quid in controuerſia ſit,ſeiungatur. Eandem Cicero in rhetoricis de inuentione ita definit uerbis propè eiſdem,quibus & Trapezuntius,Vna(inquiens) partitionis pars eſt, quæ quid cum aduerſarijs nobis conueniat,& quid in controuerſia relinquatur,oſtendit:ex qua certum quiddā deſtinatur auditori,in quo animum ſuum debeat habere occupatum,hoc modo,Interfectam eſſe matrem ab Horeſte conuenit mihi cum aduerſario. Iure ne fecerit, & ei licuerit facere, id in controuerſia eſt. Diſtributio quæ altera diuiſionis pars poſita eſt,ea eſt,qua rerū earum de quibus

dicturi ſumus,diſtributa ponitur expoſitio,ex qua conficitur ut certas animo res teneat auditor.Hãc deinde in duas partes ſecant:in expoſitionem,& commemorationem.Expoſitio eſt,cum res de quibus dicturi ſumus breuiter exponimus, quod fit uno uel altero uerbo.ut ſi dicam,In hac cauſa iudices de parricidio mihi agendum eſt, ſimúlque dicam eum, quem tueor reum, non talem eſſe, ut credibile ſit eum commiſiſſe homicidium: deinde nec cauſam illi fuiſſe occidendi,nec ipſum eo tempore adfuiſſe,quo occiſus eſt alter.Enumeratio eſt, qua numero exponimus,quot de rebus dicturi ſumus,id eſt cum res ſingulas ex ordine enumeramus.id quod Cicero fecit in oratione pro Pompeio magno,in qua tripartita enumeratione uſus ita proponit, Primum mihi dicendum uidetur de genere belli,deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo.ac deinde quoque per enumerationem exponit, quot res imperator habere debeat.Ego enim (inquiens) ſic exiſtimo in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris,uirtutem animi,autoritatem & felicitatem. In ſeparatione illud inſuper obſeruandum,ut ea ſolum quæ nobis ad cauſam noſtram utilia ſunt,dicamus.nam quæ obeſſe poſſunt,aut nihil iuuant, non hic ſolum, ſed per totam orationem prætermittenda ſunt.ſed nũc ad confirmationem ueniamus.

DE CONFIRMATIONE QVID sit, tum & de argumentatione.

DEinceps autem quid sit cõfirmatio dicamus. hæc à Cicerone ad Herennium ita definitur, Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum assеueratione. Trapezũtius eam sic definit, sed in eundem sensum, Confirmatio est oratio, per quam nostras argumentationes cum assеueratione exponimus. cum assеueratione uterq; ait, hoc est cum instantia quadã, & uocis uultúsq; actione. quæ (ut Quintilianus libro undecimo oratoriæ institutionis tradit) tantam uim habet inter ipsa argumenta, ut interim plus ipsis probationibus ualeat. unde idem alibi ait, Altera ex assеueratione probatio est, imò & quorundam probatio in sola sita est assеueratione & perseuerantia. ut si quis ita dicat, Ego hoc feci. Tu hoc mihi dixisti. & ô facinus indignũ, & talia. Sed & confirmationem ipsam alibi Cicero ad hunc modum definit, Confirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, autoritatem, & firmamentũ adiungit oratio. Hic in hoc quod dicit argumentando, separat confirmationem à narratione. Nam & ipsa narratio facit fidem, sed non argumentando. Itaque propriũ confirmationis est (ut uult Victorinus hunc locum exponens) argumentando facere fidem. Quid autem sit fides, quid autoritas, & quid firmamentum idem Victorinus deinde subiungit atque exponit. Fides est (inquiens) argumentum, quo obiectum crimen probamus.

Autoritas uerius & honeſtius eſt argumẽtum, & cui quaſi neceſſe quis ab accuſatore habeat credi. Firmamentum eſt argumentatio tum firmiſſima, tum creberrima, & quæ (ut ad Herennium Cicero tradit) contra rationem defenſoris ab accuſatore affertur, hoc modo: Cũ uſus fuerit Oreſtes hac ratione, quòd iure occiderit matrem: Quia illa patrem meum occiderat, tum accuſator firmamento utitur, hoc modo: Sed non abs te occidi, neq; indẽnatam pœnas pendere oportuit. Itaq; cum confirmatio ipſa, ſicut & confutatio non peragatur, niſi argumentatione, adeo ut in his duabus partibus, cõfirmatione (inquam) & confutatione idem Cicero ad Herennium dicat totam ſpem uincendi & rationem perſuadendi poſitam eſſe, de argumentatione ſimul & de argumẽtis nõnulla quæ ſupra de his dicta ſunt, breuiter hic repetẽda ueniũt, & quædã ex his paulo altius latiúſq; tractãda. quid ſit autẽ tã argumentatio q̃ argumẽtũ, iã aliàs ă nobis expoſitũ eſt. Sed nunc quemadmodũ Ciæ. in rhetor. de inuẽ. argumẽtationẽ diſtribuat in inductionẽ, & ratiocinationẽ, ac utranq; partẽ poſtea definiat, q̃ta poterimus breuitate ſubiũgamus.

DE INDVCTIONE.

INductio (ut idem Cicero loco proxime allegato definit, & poſt hunc Chirius Fortunatianus) oratio eſt, quæ rebus non dubijs cæptat aſſenſionem eius, qui cum conſtituta eſt, cuius etiam ea uis eſt, ut aſſenſione illa fiat, ut ei cũ quo inſtituta huiuſmodi fuit argumentatio, dubia quædam res

ꝓpter ſimilitudinẽ earũ rerũ,quibus ille aſſenſit, probetur.Huius quidem exemplum mox ſubijcie-mus,ubi prius expoſuerimus, quot in hoc genere argumentationis nobis ſpectanda obſeruandáq; ſint.Hæc autem tria ſunt,ut & Victori.hunc locum enarrans, ea ex Cice. ſententia enumerat ac colligit.Primum,ut illud quod inducimus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, ut neceſſe ſit concedi, hoc eſt ut tales ſimilitudines proponamus, ut eis ſit neceſſe aſſentiri.nam illud dubium eſſe nõ debet,per quod alteri fidem facere uolumus.Deinde uidendum eſt,ut illud cuius cõfirmandi cauſa fit inductio,ſimile his rebus ſit,quas res quaſi nõ dubias ante induxerimus.ſiquidẽ nihil egerit propoſitio,ſi illud diſſimile eſt,cuius cauſa illas ſimilitudines ꝓpoſuimus.Tertio,ut nemo intelligat,quorſum ſpectent primæ illæ inductiones,hoc eſt ſimilitudinũ ꝓpoſitiones,& ad quem ſint exitũ peruenturæ,ne cum quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſione ꝓpoſitionis,etiã illi rei fidem facere,quam negauit:aut nõ reſpondeat,aut male reſpondeat. Si autẽ neſciat,quo tendat ſimilitudinis propoſitio,iam ſecurus eam confitebitur. qua confeſſione facta, etiam illud quod antè negabat, uelit,nolit, concedat neceſſe eſt.atq; ita demum concludenda eſt argumẽtatio.Iam ſi ab aduerſario negetur,tũ aut oſtendẽda atq; ꝓbãda eſt ſimilitudo illarum rerũ,quæ antè cõceſſæ ſunt,aut alia utendum eſt inductione.Si uero taceatur,tunc aut eliciẽda eſt reſpõſio,aut quoniã taciturnitas imitatur cõfeſ-

ſionem,pro eo ac ſi conceſſum ſit, cõcludere opor tebit argumentationẽ.Nũc ad exemplũ ueniam⁹, quod ex Quintiliano potius q̃ ex Cicerone in hũc locum traducere uoluimus, q̃p breuius ſit,& intel ligẽtiæ magis obuium,éſtq; huiuſmodi, Quod eſt pomũ generoſiſſimũ?nõne quod optimũ,concede-retur? Quis equus generoſiſſimus ? Nónne & hic qui optimus,concederetur?Deinde cuius rei gra-tia rogatus is,cũ quo diſputatio agitur,quid? ho-mo nónne is generoſiſſimus,qui optimus?fatebi-tur plane.Nam & hoc q̃poſitũ,probandum erat. Haud diſſimili q̃fecto argumentãdi forma Iuuen. utitur ſatyra octaua, q̃ quã inibi oſtendere uult, cui homini nobilitas uerè cõtingat,hoc modo:

Dic mihi Teucrorum proles,animalia muta
Quis generoſa putet,niſi fortia?nempe uolucrem
Sic laudamus equum,facili cui plurima palma
Feruet,& exultat rauco uictoria circo:
Nobilis hic,quocũq; uenit de gramine,cuius
Clara fuga ante alios,&primus in æquore puluis.

Vnde demum concludit de homine ob parentum ſuorum benefacta nobilitatem iactante:

Malo pater tibi ſit Therſites,dummodo tu ſis
Aeacidæ ſimilis,uulcaniáq; arma capeſſas,
Quàm te Therſitæ ſimilem producat Achilles.

Sanè ſciendũ hic q̃p inductio quæ à Cicerone de-finitur,ea à dialecticis apud latinos exemplũ ap-pellatur,apud Græcos παράδειγμα.quo nomi-ne (Quintilianus ait)& generaliter uſi ſunt ſcri ptores artiũ in omniũ ſimiliũ appoſitione,& ſpe-

cialiter in ijs,quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Hinc illud eſt in ſacro euãgelio apud Ioãnem, ubi Chriſtũ inducit de ſe loquentẽ ad diſcipulos ſuos, Exemplũ enim dedi uobis,ut quemadmodum ego feci,& uos faciatis. Sanè inter autores latinos,qui huiuſcemodi exẽpla memoriæ prodiderint, præcipuus habetur Valerius Maximus: ídque planè ex profeſſo.

DE RATIOCINATIONE SIVE ſyllogiſmo,& quibus ex partibus conſtet.

RAtiocinatio eſt(ut ab eodem Cicerone definitur) oratio, quæ ex ipſa re probabile aliquid elicit,quod expoſitum & per ſe cognitũ ſua ſe ui & ratione confirmet. In qua quidem definitione Victorinus ait quædam eſſe cõmunia ratiocinationi cum inductione,quædam ipſi ratiocinationi propria. Nã quod ait oratio ex ipſa re aliquid probabile eliciens,tam inductionis eſt quàm ratiocinationis. Ex ipſa re(inquam)hoc eſt ex re ad probandum propoſita,uel (ut quibuſdam placet) ex ea propoſitione quæ uulgo maior à dialecticis appellatur. Vt ſi actio inſtituta ſit aduerſus aliquẽ de homicidio perpetrato,& alius quiſpiam huius homicidij accuſetur,tum ſi in hac actione aduerſus reum ita proponatur, quiſquis alicuius occiſi inimicus fuit, ueriſimile eſt hunc illum occidiſſe. Hic iam niſi is,aduerſus quem actio homicidij inſtituta eſt,fateatur ſe inimicum eius (quẽ occidiſſe accuſatur)fuiſſe,nõ erit aliquid probabile, hoc eſt argumentum, quod per ſe cognitum &c. Ergo ſi

inimicus fuit,occidiſſe conuincitur. Atque *id quidem eſt, per quod ratiocinatio ab inductione diſtinguitur.ut quod proprium eſt ratiocinatiõi.siquidem inductio non in ſe ipſa continet,quod per ſe cognoſcitur,neq; ſua ſe ui, & ratione cõfirmat, ſed ut fidem faciat rei probandæ, ſimilitudines ante adductæ extrinſecus præcedũt.* Recte *igitur (*Victorinus *inquit) ratiocinatio definita eſt oratio,quæ ex confeſſo argumentũ continens, non ſimilitudine aliũde adducta,ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe ui & ratione confirmat.*

DE PARTIBVS RATIOCInationis.

HVius *quidẽ argumẽtationis (idẽ inquit* Ciæro*) alij partes quinq; eſſe dixerunt, alij non plures q̃ tres.* Qui *in quinq; partes eam diſtribuĩ oportere putãt,aiunt primũ conuenire exponere ſummam ipſius argumẽtatiõis,hoc eſt quã uulgo appellãt maiorẽ ꝓpoſitionẽ,hoc modo:* Melius accurãtur *ea,quæ cõſilio & ratione regũtur,q̃ quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur.* Hanc *primã partẽ numerãt,quã deinceps uarijs et copioſiſſimis uerbis approbari putãs,hoc modo:* Domus *ea,quæ ratione & cõſilio regitur,omnib⁹ eſt cõſtructior rebus & apparatior,q̃ ea quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur.* Exercitus *quoq; is omnib⁹ partib⁹ commodius regitur,cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator,q̃ is qui ſtultitia & temeritate alicuius regitur.* Eadẽ *nauigij ratio eſt.nã nauis optime curſum cõficit ea,quæ ſcientiſſimo guber-*

natore utitur. Hic cum iam propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes ratiocinatiōis trāſierint, tertia in parte aiunt quod oſtendere uelis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem accuratius ac melius adminiſtratur, quàm mundus. huius deinde aſſumptionis quarto in loco aliam porrò adducūt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorū ortus & obitꝰ definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ cōmutationes non modo quadam neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, uerùm ad utilitates rerum quoq; omnium ſunt accōmodatæ, & diurnæ nocturnæq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ nocuerunt quicquam. quæ omnia ſigno atq; argumento ſunt nō mediocri, quodā conſilio mūdi naturam adminiſtrari. Poſtremo deinde loco inducunt complexionem eam, quæ id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, & colligitur, hoc eſt concluditur: hoc modo, Conſilio igitur & ratione mundus adminiſtratur. atque hoc pacto quinquepartitam illi ſtatuunt huiuſmodi argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, hi etſi non aliter putant argumentationem tractari oportere, partitionem tamen aliorum reprehendunt. Quippe qui dicāt à propoſitione & aſſumptione, quæ duæ principales ſūt rationis partes, approbationes illarum non ut partes, ſed ut appendices, non eſſe ſeparandas, ut ſine quibus neque propoſitio abſoluta, neque aſſumptio perfecta uideatur. Deinde illis duabꝰ partibus, ppo-

ſitioni inquam & aſſumptioni complexionem, ſiue collectionem, ſiue concluſionem, ut tertiam partem adiungit. Hactenus hæc quidem ex Cicerone in rhetoricis de inuẽtione deſumpta ferè ſunt de ratione eiúſque partibus. Cæterum præter inductionem & ratiocinationem aliæ quædã ſunt argumẽtationis ſpecies, ut enthymema, epicherema, & exemplũ. ſed inter has ut enthymema & epicherema ſub ratiocinatione, ita exẽplũ ſub inductione cõprehendi poſſunt. Porrò inductio quæ p. priè à dialecticis appellatur, magis ipſis philoſophis quàm oratoribus uſui eſt.

DE ARGVMENTIS, ET EORVM ſiue generibus ſiue differentijs.

ARgumentorum genera duo ſunt, ut quãbreuiſſime ea complectar, de quibus Martianus Capella & Chirius Fortunatianus, alterum artificiale, alterum inartificiale. ſed artificiale argumentorum genus partes habet principales quatuor: Ante rem, in re, circa rem, & poſt rem. Ante rẽ diuiditur in locos ſeptem, qui ſunt à perſona, à cauſa, à tempore, à loco, à modo, ă materia. A perſona quidem, ut cùm uidendum eſt, qualis fuerit eius, qui accuſatus eſt, anteacta uita. A re, ut ſi ei rei perpetrandæ, qua quis accuſatus eſt, ulla de eo fuerit ſuſpicio. A cauſa, ut eſt amor, ira, odium, auaritia, & petulantia. A modo, ut cùm quæritur an hoc uel illo modo commodius fieri potuerit. A materia, ut qua res facilius confici poſſit, ut fuſte, gladio, laqueo, ueneno. In re autem loci ſunt octo,

à toto,à parte,à genere,à ſpecie, à differentia, à proprio,à diffinitione,à nominis interpretatione: quem quidē locum Ariſtoteles ab Etymologia uocat.ſed hi à dialecticis potius petantur. Sunt alij præterea huius generis loci,ſed quos breuitatis ſtudio in præſentia omitto, quos qui cupiat omnino cognoſcere,is Martianum Capellā adeat,& Chirium Fortunatianum,& cæteros huius artis ſcriptores. Circa rem loci ſunt decem, à ſimilibus, à paribus,à cōtrarijs,ab eo quod eſt ad aliquid, ab inter ſe collidentibus per habitionem & amiſſionem,à maiore ad minus, à minore ad maius, à præcedenti, ab eo quod eſt ſimul, ſiue à coniunctis,à conſequentibus.Et hic quoq; dialectici conſulendi ſunt.Poſt rem loci ſunt duo,ab euentu & à iudicato.Ab euentu hoc eſt ab effectu: nam ſic quidam hunc locum interpretantur. A iudicato locus rurſus in quinq; ſubdiuiditur locos,cùm aut omnium hominum iudicio nitimur,aut plurium, aut optimorum,aut eminentium ex his, aut eorum,qui in unaquaq; re,ſiue arte,ſiue ſciētia uerſati ſunt.Inartificiale deinde argumentorum genus diuiditur in præiudicia,in rumores,in tormēta,in tabulas,in iuſiurandum,in teſtes, de quibus libro,ſiue tractatu tertio dictum eſt à nobis.Quæ tamen omnia ſi quis exactius noſſe cupiat, is ad magnos illos huius artis ſcriptores ſeſe conferat, quos conſulat potius,& ex his Ciceronem in primis,& poſt hunc Quintilianum,ut apud quos latiſſimi campi patebunt, in quos ſi quis ingreſſus

fuerit,& in ipſis ſpatiari libeat,omnia illa copioſiſſime colligere poterit.

DE CONFVTATIONE.

Confutationem Ciæro ad Herenniũ definit hoc modo,Confutatio eſt contrariorum locorũ diſſolutio,locorum ait,hoc eſt tum argumentationũ, tum argumentorum.Eãdem idem in rhetoricis de inuentione ſub nomine reprehenſionis hoc modo definit,Reprehenſio eſt,per quam argumentando aduerſariorum confirmatio,aut diluitur,aut infirmatur,aut alleuiatur,hoc eſt (ut Victorinus hũc locum exponẽs ait)aut tollitur omnino quod aduerſarius propoſuit,aut infirmatur,aut leuius redditur.Sanè hãc partem idem Ciæro mox inibi ſubiungens dicit eodem uti inuentionis fontẽ,quo cõfirmatio utitur, propterea quòd quibus ex locis aliquares confirmari poteſt,ijſdem poteſt ex locis infirmari.cui quidem Ciæronis ſententiæ Quintilianus planè accedit aſtipulatúrque his uerbis de refutatione (quam ipſe uocat) libro quĩto loquẽs, Neque uerò ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti poteſt,quàm in confirmatione. nec locorum,aut ſententiarum,aut uerborum, aut figurarum alia conditio eſt. Affectus plerunque hæc pars mitiores habet. unde & idem mox ſubdit Ciæronis uerbis,Non ſine cauſa tamen ſemper eſt creditum difficilius eſſe defendere, quàm accuſare. Primum, quòd res illa, hoc eſt accuſatio ſimplicior eſt. ꝓponitur enim uno modo,uariè diſſoluitur:cùm accuſatori ſatis ſit plerũq; ue-

rum esse id quod obiecerit, quod patronus neget, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare patroni clamosa ferè & indirecta est actio. hinc mille flexus & artes desiderantur. Tum accusator præmeditata pleraq; è domo affert, patronus etiam inopinatus frequenter occurrit. Accusator præterea à criminum inuidia, etsi falsa sunt, materiam dicẽdi trahit, de parricidio, de sacrilegio, de læsa maiestate, quæ patrono tantùm neganda sunt. ideóq; accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt: bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus fuit. Nam (ut semel (inquit) finiam quod sentio) tanto est accusare quàm defendere, quanto facere quàm sanare uulnera facilius. hæc ille. Cæterũ quibus modis aut infirmari, aut omnino dilui possit aduersariorum confirmatio, deinceps dicamus. Omnis (inquit ille) argumentatio reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt, nõ conceditur aliquod unum pluráue: aut his concessis, complexio hoc est cõclusio ex his cõfici negatur: aut si genus ipsum argumẽtationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. quæ eadem ferè omnia alijs tãtum uerbis Martianus Capella ita tradit, Reprehenditur (inquit) actio aduersarij aut redarguendo, cùm aut totam argumentationem, aut partes eius contra facere monstramus: aut repugnando, cum docemus falsa esse pro ueris assumpta, uel ex his nihil effici: aut compensando si con

tra argumentum,quod aduersarius nobis proposuit,aliud opponamus.Cæterum de hac orationis parte quæ reliqua fortassis dicenda forent, commodius fuerit grauiores huius artis scriptores cõsulere,ac ab illis petere,quàm hic longius immorari.unde ad perorationem hinc transeamus.

DE PERORATIONE AC PARTIBUS EIUS.

SEquitur ultima orationis pars, quam alij epilogum,alij perorationẽ,alij conclusionẽ,ut Quintilianus ait,& cumulum uocant. Hanc Cicero ad Herennium ita definit sub nomine cõclusionis,Cõclusio est artificiosus orationis terminus. & in rhetoricis de inuentione, Conclusio est exitus & terminatio orationis.hanc Quintilianus libro sexto institutionis oratoriæ positam esse dicit aut in rebus,aut in affectibus.In rebus quidem, quatenus per rerum enarrationem, memoria auditorũ & in primis ipsius iudicis reficitur,& tota causa uelut ante oculos ponitur:unde & repetitio à quibusdam,& aggregatio,& renumeratio, & à græcis ἀνακεφαλαίωσις dicitur,quæ etiã si (ut idem autor dicere pergit) per singula minus mouerit,turba tamen ualet.In hac autem,quæ repetemus (inquit) quambreuissime dicẽda sunt, & (quod græco uerbo patet) decurrendum per capita est.ne si moremur,non iam renumeratio,sed altera quasi fiat oratio. In affectibus autem, ut per quos moueatur auditor,ut lubẽs sequatur ad quod ipsum hortamur,& faciat id quod persua-

dere conamur.id quod tum maxime fit, cum per amplificationem utimur tum conqueſtione, tum indignatione.Cæterum affectus concitare,eiſdém que uti, tam accuſatori quàm patrono ferè commune eſt: ſed huic rarius,illi ſæpius uti licet. nam accuſatori concitare iudicem, patrono flectere conuenit.Sed & accuſator interim lachrymas habet ex miſeratione eius rei quam ulciſcitur, patronus de indignitate calumniæ uehementius interim conqueritur.Eſt igitur utrique commune conciliare ſibi iudicem,auertere ipſum ab aduerſario, concitare affectus & componere. hucuſque ex Quintiliano hæc ferè de peroratione,nunc quemadmodum diuidatur uidendum. Eam Cicero in rhetoricis de inuentione tres partes habere dicit,enumerationem,indignationem,cõqueſtionem. quas deinde partes eodem quo poſitæ ſunt ordine definit.Enumeratio (inquit) eſt,per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ unum in locum cogun tur, & reminiſcendi cauſa unum ueluti ſub aſpectum ſubijciũtur. In qua parte hoc commune ab ipſo Ciærone præceptum datur, ut ex ſingulis argumentationibus (quoniam ſimul omnes iterum dici non poſſunt) id eligatur quod erit grauiſſimum,& unumquodque quambreuiſſime tranſeatur:ut memoria,nõ oratio renouata uideatur.Indignatio eſt, per quam cõficitur,ut in aliquem hominem ingens odium, aut in rem grauis offenſio cõcitetur.In hoc quidem genere illud primum intelligi uolumus (idem autor ait) poſſe omnibus

ex locis his, quos in confirmandi præceptione posuimus tractari indignationem. omnibus (inquit ille) ex locis, intellige tu, tam ijs qui personæ, q̃ ijs qui rei, siue negotio & causæ attribuuntur. habẽt alioqui singulæ hæ perorationis partes & proprios & communes locos, quos ex ipso Ciærone in rhetoricis de inuẽtione copiosissime quis colligere poterit, eosdémque clarissime intelligere. Cõ questio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac parte Ciæro præcipit ac docet, ante omnia animũ auditoris oportere efficere mitem & misericordem, quo facilius conquestione ipsa commoueri auditor possit. Id ex his (inquit) fieri locis poterit, per quos uis fortunæ in omnes, & infirmitas hominum ostẽditur. at hæc hactenus de peroratione partim ex Fabio Quintiliano, partim ex Ciærone exposita, ad præsens sufficiant. Veruntamen illud ex Victorino hic nunc addamus, quòd sicut indignatio propria ueluti est accusatoris, ut iram in reum suscitet: ita conquestio propria est defensoris, ut in reum suscitet & prouocet miserationem. quin & hoc ex Marti. Capel. insuper addamus, quòd peroratione non tantum in fine orationis, ubi tamen proprium locum tenet, sed ubi materia permiserit, in exordijs & narratione per digressionem uti possumus.

IN TRA-

CTATVM SEXTVM DE HIS QVAE AD ORNATVM ET SPLENDOREM ORATIONIS FACIVNT, PRAEFATIO.

QVanquã tractatu quarto uideri posſimus de elocutione tertia huius artis parte, atq; eius quoq; partibus ſatis ſufficiẽtérq; ea expoſuiſſe, quæ ad eam ipſam partem faciunt, ídq; pro modulo inſtitutionis noſtræ, quemadmodum ab initio planè inſtituimus, uidelicæt ut de elocutione quambreuiſſime quæ dicenda uidebantur, tranſigerẽ abſoluerémq;, præter priſcos illos rhetores atque ueteres huius artis ſcriptores, ex recẽtioribus quoſdam tanta diligentia & tam accurate de hac artis parte eiúſq; præceptis ſcripſiſſe, ut penè pro ſuperfluo haberi poſſit, quicquid poſtea ab alijs adijciatur, aut poſt illos de ea ſcribatur. Inter quos tam priſcos illos quàm recentiores nemo meo quidẽ iudicio, accuratius, exactius, diſtinctius Philippo Melanchthone, præſertim de ornamentis orationis hoc præſtitiſſe uidetur. Proinde ipſum hac in parte maxime poſt Ciceronem & Quintilianum & proponere mihi ac ſequi in animo neceſſe habeo. tamen eſt ratio aliqua, quæ me

Videtur hic deſiderari, cũ videam, vel tale quid.

planè mouet ac efficit, cur præter institutum in hanc partem latius expatiari uelim, ac eam quodammodo de integro repetere, ut quæ de hac parte tractanda supersunt, cõmodius prosequi queã.

QVIBVS IN REBVS ELOCVtio uersetur.

ITaque elocutio superius à nobis definita sit iuxta Cice. sententiam, idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio, simúlq; eodem in loco dictum sit ipsam in duabus cõsistere partibus, in uerbis & sententijs, nõ alienum uidebitur ab hoc nostro instituto, id quemadmodum sese habeat, latius ostendere & declarare. Quod quidem non alia ratione rectius tentandum uidetur, quàm si dixerimus iuxta eiusdem Cice. ad Heren. traditionem, quibus in generibus, hoc est in quibus figuris, siue characteribus (ut græci loquuntur) omnis oratoria elocutio consistat. ac deinde quas res habere debeat. Dicimus ergo, sed ipsius Cice. uerbis, tria esse genera, siue figuras, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauem, quæ & sublimis & grandis dicitur, alteram mediocrem, tertiam attenuatam siue tenuem. Grauem idem deinde definit eã, quæ constat ex uerborum grauium ampla & ornata constructione. Grauium (inquit) hoc est magnorum, ut eorum quæ res magnas significant: cuiusmodi uerba sententiæ requirunt, quæ & ipsæ in hoc genere graues esse debent. Huic ex aduerso opponitur attenuata, siue tenuis figura, ut quæ tã

uerbis quam ſententijs uſq; ad uſitatiſſimam pu-
ri ſermonis conſuetudinem demiſſa eſt. Mediocris
porrò ea eſt, quæ ut graui quidem illa & ſublimi
ac grandi figura humilior exiſtit, ita attenuata ſi
ue tenui grandior eſt & ſublimior.

DE DISCRIMINE HARVM FIgurarum inter ſe per exempla.

SAnè de his tribus elocutionis figuris ſiue cha-
racteribus quidam tale ferunt iudicium, ſimul
& diſcrimen inter ipſas, ut dicant graui illa &
grandi figura Virgiliū uſum eſſe in Aeneide, me-
diocri in Georgicis, tenui atque attenuata in Bu-
colicis. Vnde etiam Melibœus alter ex collocutori
bus in ipſo ſtatim primæ eglogæ principio à Vir
gilio inducitur ad Tityrum ita loquens,

Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylueſtrem tenui muſam meditaris auena.

Nec minus & ipſum Ciceronem non ubiq; in ſuis
operibus eadem uſum eſſe orationis figura. quip-
pe qui in familiaribus epiſtolis attenuata prope-
modū & humili figura uſus eſſe putetur, media-
cri in pleriſque orationibus: qua etiam ipſi hiſtori
ci ferè uſi ſunt, quanquam de saluſtio non idem
omnibus eſt iudicium. Graui autem & ſublimi in
his libris, in quibus de rebus philoſophicis, & in
his cū primis, in quibus de rebus diuinis ſuo mo-
re agit. qua etiā dicendi figura ſeu phraſi nō pau-
ci ex theologis præſertim priſcis illis tam græci q̄
latini uſi ſunt, & inter philoſophos præ cæteris
Plato. quippe q̄ hæc figura crebrioribus tū meta-

phoris,tũ amplificationibus cõſtet,quæ ærtè plurimum ad ornatũ & ſplendorem orationis faciũt.

DE VITIIS HARVM TRIVM figurarũ ex eodẽ Ciærone ad Herẽniũ,& quot res ꝑfecta elocutio habere debeat.

SEd & de uitijs illarum trium figurarũ ex eodem authore quæ dicenda uidentur,proſequamur.ſicut enim corporis (inquit ille) bonã habitudinem tumor ſæpe imitatur,inde licæt deturpetur corpus hoc ipſo nonnihil & dehoneſtetur,attamẽ ab ĩperitis iudicatur nihilominus bona eſſe habitudo:ita grauis & ſublimis oratio ſæpe ab ĩperitis uidetur ea quæ turget & inflata eſt:id qđ hoc euenit uitio,cũ aut nouis,aut nimiũ priſcis uerbis,aut duritær aliũde trãſlatis aliq̃d dicitur.Mediocris deĩde figuræ uitiũ eſſe idẽ ait,qđ diſſolutũ appellatur & fluctuãs, ut quæ ꝑfectæ & ꝑbe ſtructæ orationis nullã retinet rationẽ.Quippe quæ dũ humilẽ fugit,nimiũ aſcẽdit: dũ tumidã uitat,& inflatã,deſcẽdit.Quod orationis genꝰ (ait) ſine neruis eſt & articulis,trãſlatiõe ſũptæ à corpore,qđ neruis & articulis caret:ut fluctuans tale corpus & diſſolutũ iure appelletur.Attænuatæ poſtremo figuræ uitiũ illi (inq̃t) cõmittere ſolẽt,q̃ in illa facætiſſima uerborũ attænuatione cõmode uerſari nõ poſſũt, unde & hi tãdẽ ad aridũ & exãgue quoddã genꝰ oratiõis ueniũt,qđ nõ alienũ fuerit (ut idẽ Cic.ait) exile noĩari.Expoſitis hucuſq; tribꝰ illis dicẽdi generibꝰ ſiue figuris,ac totidẽ,quæ illis opponũtur,uitijs: dicẽdum

deinæps,quas res perfecta elocutio habere debeat, ídq; ex ipso Ciærone ad Herennium. Tres res (inquit ille) perfecta elocutio habere debet, elegantiã,compositionem,& dignitatem.

DE ELEGANTIA ET DVABVS eius partibus latinitatæ & explanatione.

ELegantia est,quæ facit,ut unumquodq; uerbũ pure & aperte dici uideatur. Hæc diuiditur in latinitatem & explanationẽ. Latinitas est,quæ sermonem seruat purum ab omni uitio remotum. hanc alij (inter quos cum primis Diomedes grammaticus) ita definiunt, sed in eundem planè sensum: Latinitas est incorrupta loquendi obseruatio secundum Romanam linguam. quam deinde idẽ Diomedes dicit autoritatæ Varronis constare ex quatuor:natura,analogia,consuetudine,autoritatæ. Hic Quintil. paulo aliter libro primo institutionis oratoriæ, ut qui quatuor quoq; partibus (ut Diomedes) latinum sermonẽ constare dicit,sed nõ eisdẽ omnino,uidelicæt his:ratione,uetustatæ,autoritatæ,& consuetudine,subijciens mox quodãmodo ipsi rationi analogiam & etymologiam:quarum hãc,nempe etymologiam eam esse dicit,quæ uerborum originem inquirat,quam & Cicæro (inquit) notationem uocat, ex recentioribus quidã ueriloquium, iuxta nominis græci interpretationem. Illam, hoc est analogiam, uocari ait proportionem, uocabulo uidelicæt ipso ex græco proxime in latinum translato.cuius hanc uim esse dicit,ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo nõ

quæritur,referat, ut incerta certis probet. Quod duplici efficitur uia,ut idem de ea ipsa prosequitur,comparatione & diminutione. Comparatione quidem similium in extremis maxime syllabis, ut qua aut genus in nominibus deprehenditur,aut declinatio.Diminutione uerò, qua genus tantummodo detegitur,ut funem masculini generis esse dicamus, quoniam funiculus dicitur genere masculino. sed hæc ab illo latius petantur. Qui tamen interim nos meminisse uult analogiæ rationem non per omnia duci posse: ita ut ipsam analogiam nulla fecerit alia res, quàm consuetudo.unde tandem concludit:Quare mihi (inquiens) non inuenuste dici uidetur,aliud esse latine, aliud grammatice loqui.qua de causa,& illud hic nos addamus,ut planius percipiãtur uerba Quintiliani, ac dicamus quòd latine loqui nihil aliud est, quàm in loquendo uti uerbis Romanis,propriis & incorruptis,etiam non adhibita gramma ticæ ratione.Quando hæc postea in urbem inuecta fuit,confluentibus undique aduenis & peregrinis hominibus,cum antea sine ullis regulis po pulus Romanus latine loqueretur. Sed ubi iam aliarum linguarum permistione lingua Romana paulatim corrumpi & perturbari cœpit, quidam qui tum ingenio erant acutiore hoc cernentes,de latinitate grammaticam scribere instituerunt,& in ea certas regulas & præcepta,quibus latinitas utcunque integra conseruaretur,tradide runt. Et hactenus quidem de ratione loquendi,

nũc reliqua tria ꝑ ſequamur iuxta eiuſdẽ Quintiliani traditionẽ, quæ ſunt uetuſtas, autoritas & cõſuetudo. Vetera (inquit ille) maieſtas quædã et religio cõmẽdat. Autoritas ab oratoribus & hiſtoricis peti ſolet. nã poëtas metri neceſſitas excuſat. Cõſuetudo uero certiſſima loquendi magiſtra eſt: ſed quæ exigat (ut & alia iã dicta) acre iudiciũ. Verùm ut ſermo latinus purus & incorruptꝰ cõſeruetur, duo ante oĩa uitia fugiẽda ſunt: ſolœciſmus & barbariſmus, ſed de qbus alibi potius q̃ hic dicendũ uidetur. atqui de latinitate hæc dicta ſufficiãt. ſequitur explanatio, quã Cicero ad Herenniũ ita definit: Explanatio eſt, quæ reddit apertã, & dilucidã orationẽ, hoc eſt, quæ facit, ut apta et dilucida ſit oratio. ea cõparatur uerbis tũ uſitatis tũ proprijs. Vſitata uerba ea ſunt, quæ uerſantur in ſermone & cõſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei de qua loquimur, uerba ſunt, aut eſſe poſſunt.

DE COMPOSITIONE EX EOdẽ Ciærone ad Herẽniũ, & quibus præceptis ea cuſtoditur, conſeruatúrque.

Compoſitio eſt uerborum cõſtructio æqualiter perpolita. Aequaliter (ĩquit ille) perpolita, id eſt quæ ita ſit facta uerborũ cõſtructio & cõpoſitio, ut rotundè & uolubiliter ſine obſtaculo fluat dicentis oratio, id quod his præceptis ſummopere curatur, quæ idem autor protinus ſubiungit de compoſitione tractans. Ea ergo conſeruabitur (inquit) ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones,

ut quæ uaſtam & hiantem reddunt orationem. cuiuſmodi hæc eſt oratio, quam ille exempli loco ſubdit: Baccæ æneæ amœniſſimiæ impendebant. *Et ſi uitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem, cui uitio (ait) hic uerſus erit exemplo:*
O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tuliſti.
Et ſi eiuſdē uerbi nimiam aſſiduitatem fugiemus. cuius præcepti idem tale reddit exemplum, ut cuius rationis ratio non extet, eī rationi ratio nō eſt fidem habere. Et *ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus uerbis, hoc modo: flentes, plorantes, lachrymantes, obteſtantes: & ſi quæ alia huiuſ modi uitia ſunt, uitabimus.* In *quibus illud animaduertendum uenit, quòd ex ipſis uitijs habentur quædam quæ ſi non præter modum, ſed arte & ratione, hoc eſt in loco fiant, tum non uitia dicenda ſunt, ſed inter uirtutes potius habenda. Sicut ediuerſo & uirtutes ipſæ (autore Quintiliano) tædium nonnunquam pariunt, & ob id tūc inter uitia numerantur, niſi uarietatis gratia adiunctæ.*

DE COMPOSITIONE ITERum, ſed paulo altius ex ipſo Quintiliano.

CAeterum ut hæc, quæ paulo ſuperius de compoſitione dicta ſunt, maxima quidem ex parte ab ipſo Ciærone ad Herennium prodita, plenius ꝓcipiātur, ea nobis ex Quintil. paulo altius repetēda ſūt, nec id ꝓter inſtituti noſtri modū uideatur. Siquidē ut illius uerbis utar, q̄ tū intereſt, ſen-

ſus idem quibus uerbis efferatur, tantum intereſt, qua compoſitione uel in exitu iungantur, uel in fine claudantur: in exitu (inquam) intellige ubi deſinant. Scire itaque oportet, ut idem nos autor deinde admonet, quòd in omni compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus. Vnde fœliciſſimum eum ſermonem eſſe dicit, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. uerùm de his nos tantummodo ueluti in tranſcurſu dicamus ex eodem autore. Ordinis obſeruatio in uerbis eſt ſingulis, & contextis ſiue coniunctis hoc eſt ſententijs. In his cauendum eſt, ne decreſcat oratio, ne fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent ſententiæ & inſurgere, ut optime id Ciæro ubique obſeruauit, ut in illo exemplo ex ſecunda ipſius Philippica deſumpto: Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate & cætera. aliud enim hic alio maius ſuperuenit. Quòd ſi cœpiſſet à toto corpore, non recte ad latera faucéſque deſcenderet. Eſt præterea naturalis ordo alius ab illo, ut uiros ac fœminas, diē ac noctē, ortū & occaſum dicas potius, q̄ retrorſum. Ordinē deinde ſeq̄tur iunctura. Ea in uerbis, in inciſis, in mē bris, in periodis conſiſtit. Hic illud notādū, q̄ inter ea in q̄bus iunctur cōſiſtere dicit, primo loco uerba ponit, poſt hæc inciſa, deinde mēbra, poſtremo periodos, & recte quidē. Nam ſicut (ut etiā Diome. grām. docet) ex uerborum combinatione fit

cõma,hoc eſt inciſum,ita ex cõmatibus colon,id eſt membrũ, & ex colis periodus. quorũ omniũ exempla ſi quærat quiſpiã,ea profecto ex principio eius orationis pulcherrimæ,quam pro Milone habuit Cicero,quæ incipit, Etſi uereor iudices & c. colligere poterit cõmodiſſime,quicũq; uel mediocriter in hac artẽ,tum & in grãmaticæ præceptis uerſatus fuerit. In uerbis igitur iũcturã cõſiſtere dicit,ſed nõnunquã non ſine reprehenſione,quoties ſcilicet cõmiſſis inter ſe uerbis duobus,ex ultima prioris & prima ſequentis ſyllaba deforme nomen aliquod efficitur, tum etiã cum uocalium inter ſe creber eſt cõcurſus,qui cũ accidit,hiat & interſiſtit,& quaſi laborat oratio, quæ eadem à nõnullis hiulca oratio dicitur. Reſtat poſt ordinẽ & iunctura numerus, non is qui ex unitatibus ut apud mathematicos,conflari & conſtare dicitur,ſed qui ꝓprie rhythmus appellatur. Vnde & de hoc Quintilianus lib. ſeptimo, Numeros hic (inquit) rhythmos accipi uolo, ut quos deinde tẽporum ſpatio conſtare dicit,atq; ita diſtinguit,ut dicat aut parẽ eſſe,ut dactylũ:unã enim ſyllabam nempe longã,hic pes parẽ duabus breuib⁹ habet: Aut ſeſcuplũ,hoc eſt ut alij dicunt,ſeſquialterũ,ut pœona,cuius uis eſt ex longa & tribus breuibus: unde hic maior numerus cõtinet minorẽ & eius dimidium,ut tria ad duo. Aut duplicem ſiue duplum,ut iambũ:nam hic pes conſtat ex breui & longa,ut de quo Horatius in arte, Syllaba longa breui ſubiecta uocatur iambus. hic ergo lõga ſu-

perat breuem dimidio,ut ſi cõpares duo ad unũ. Cæterum de numeris ſiue rhythmis (quod quidẽ ad hanc inſtitutionem attinet) abunde ſatis imò copioſiſſime præcepta tradunt nõ oratores modo, ſed & grammatici, inter quos præcipue Diomedes,quos conſulere potius licebit.

DE DIGNITATE QVID SIT, & quomodo diuidatur.

DIgnitas eſt,ut ad Herẽ.Cice.tradit,quæ ornatam reddit orationẽ uarietate diſtinguens. Hãc idẽ diuidit in uerborũ & ſentẽtiarũ exornationẽ,et utrãq; paulo pòſt ſeorſum ita definit:Verborũ exornatio eſt,quæ ipſius ſermonis inſignita cõtinetur ꝓpolitiõe.Sententiarũ uerò,quæ non in uerbis,ſed in reb⁹ q̃dã habet dignitatẽ.Sed hic ad monẽd⁹ ſtudioſus lector uenit,ꝙ quas Cice.& alij Cice.imprimis ſecuti exornationes uocãt(id qđ& à Raphaële Regio obiter annotatũ inuenio) eas nõnulli exuulgo ſiue oratorũ ſiue grãmaticorũ colores appellare ſolẽt,ſed ĩproprie planè & ꝑ abuſum,cũ color apđ oratores ꝓprie dicatur ꝓbabilis facti alicuius cauſa.Vnde & dicere ſolemus,quoties factũ aliquod narratur ſiue ꝓponitur, quod nec uerũ nec ueriſimile eſt,factũ iſtud nõ habere colorẽ.Hinc apud Iuue. ſatyra ſexta Quintilian⁹ ĩducitur ac rogatur à muliere in adulterio dephẽſa,ut facti colorẽ dicat:Dic aliquẽ fõdes,dic Quintiliane colorẽ.Itaq; non colores appellẽtur, ſed ut Cice.eas uocat,& alij ex claſſicis ſcriptoribus exornationes,ꝙ his uelut ornamẽtis quibuſdã oratio

pulchrior redditur & uenustior, si apte & in loco accõmodẽtur. de quibus sequenti tractatu agetur.

INSEPTI-

MVM SIVE VLTIMVM TRACTATUM de exornationibus, Præfatio.

ABsolutis hactenꝰ à nobis sex priori bus siue libris siue tractatibus, in quibꝰ quãta licuit breuitate, capita dũtaxat huiꝰ artis siue elemẽta quæ uocãtur, exposuimus, restat septimꝰ qui & ultimus, in quo de oxornatiõibꝰ scripturi illud ante alia præfari duximꝰ, ꝙ de exornationi bus planè supsẽderemus, nec ꝙcq̃ scribere tẽtaremus, tãetsi in his totũ ꝑpemodũ artificiũ cõsistit atq; relucet, imò quæ sũt ueluti sũma & apex facultatis oratoriæ, nisi uereremur ne supessent ali qui futuri, qui tractatus istos nostros, idcirco ꝙ in his exornatiões ipsæ deessẽt desiderarẽtúrq;, tãq̃ mãcos & mutilos atq; defectos minꝰ lubẽtes amplecterẽtur, ut fortasse nõ erũt, ꝙ eos ãplectãtur, aut etiã legere dignẽtur, ut mihi quoq; illud iã dicere liceat, quod illi apud Persium satyra prima, Quis leget hæc? præsertim cũ tot extẽt de hac arte & à ueteribꝰ & à recẽtioribus elegantissime scripta uolumina, ut nisi quis acta agere uideri uelit, nõ facile tẽtauerit post illos ꝙquam scribere de præceptis rhetoricis. sed legẽt fortasse ꝙel duo

uel tres. at cur non etiam multo plures? cũ nullus hodie liber tam incultus non modo ſed & inutilis prorſus ædatur, qui ſuos nõ inueniat emptores, habeátq; lectores. Id quod me iã nõ parum cõſolatur, ac quodãmodo inhortatur, ut hos de artẽ rhetorica ſcriptos à nobis tractatus, & iam unius acceſſu locupletãdos quãlibet incultos at nõ perinde etiã inutiles (ſi tamen meo nõ fallor iudicio) diuulgem ac ædam in publicũ. Hac igitur ratione ſeu cauſa potius inductus ſeptimum hunc atque ultimũ tractatum de exornationibus ſuperioribꝰ illis ſex adiicere nõ grauabor. In quo etiam poſt Cice. ad Herẽ. & Fab. Quĩt. duo ueluti huiꝰ artis lumina, Phili. Melã. nõ illibẽter ſequar atq; imitabor, maxime qꝑ is (ut aliàs dixi) ipſas exornationes ordine quodã haud indecenti proſecutus ſit, qui tamẽ apud Cic. ita confunditur (quod cũ uenia tanti uiri dictum ſit) ut niſi quis ualde oculatus fuerit, uix apud illum alias ab alijs diſcernere atq; dignoſcere aut etiam ſeiungere poſſit. Taceo ac prætereo hic nunc eos, qui de ſchematibus ſiue figuris & tropis tam grãmaticis q̃ rhetoricis priuatos quidem, cæterum nõ inelegãtes libros à ſe ſcriptos reliquerunt. Inter quos nõ paruã laudem apud eruditos obtinuit Petrus Moſellanus, qui nondum egreſſus iuuentutem cũ de illis ſcriberet, non multo pòſt immatura morte nobis ſublatus eſt non ſine multorum grauiſſimo ac propè intolerabili dolore. Quæ quidem mors immatura illi haud dubiè obuenit partim ob ingenij magni-

tudinem,quod nimirum præcox ei erat, partim ob ingentes eoſdémq; continuos labores in expli candis enarrandíſq; autoribus tam Græcis q̃ latinis. Id quod alia quædã lucubrationum eius monumenta,quæ paſſim in manibus ſtudioſorũ tum iuuenum,tum adoleſcentũ habentur, facile indicant teſtantúrq;. Hucuſq; præfati ſatis ſupérque, ad ipſas hinc iam trãſeamus exornatiões,de quibus dicturi prius quidem uerborũ,deinde ſententiarum exornationes aggrediemur, quem ordinẽ uideo & ab ipſo Cicerone obſeruari. Attamen non aduerſabitur huic propoſito eam inſuper admittere atq; recipere diſtinctionẽ,qua Melãchthõ illas in priori ſuæ rhetoricæ æditione, quæ certe mihi non diſplicet,diuidit atq; diſpeſcit in tres ordines. In quorum primo eas collocat exornatiões, quæ ad dictiones peculiariter pertinent. Quippe quæ tantum auribus (ut ipſius uerbis utar) non etiam ſententijs ſeruiant. In ſecundo deinde eas, quæ ſententijs magis ſubſeruiũt quàm uerbis. In tertio eas,quibus non modò figuratur oratio, ſed ſimul amplificatur,tũ uerbis tũ ſententijs. His ita præmiſſis,tandem ad rem ipſam ueniamus.

DE EXORNATIONIBVS PRIMI ordinis,hoc eſt ijs quæ ad dictiones ſiue uerba peculiariter pertinent,ex quibus prima occurrit repetitio.

REpetitio eſt, cum uerbum idem in principio orationis iteratur,ut Scipio Numantiam ſuſtulit. Scipio Carthaginem deleuit. Scipio pacẽ pe-

perit. Scipio ciuitatẽ ſeruauit. Hæc à Græcis ἀναφορά dicitur. Cõuerſio eſt, cũ in fine orationis idẽ repetitur uerbũ, ut italiã Hãnibal armis uicit, ingenio uicit, dolis uicit. Hãc ex Græcis alij ἀπαναδίπλωσιν, alij ἐπαναδίπλωσιν, quidã ἐπανάληψιν uocant. Cõplexio eſt, per quã idẽ uerbum tũ in principio tũ in fine orationis repetitur. ut, Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperũt? Carthaginẽſes. Qui ſunt qui Italiã deformauerũt? Carthaginẽſes. Qui ſunt qui ſibi poſtulãt ignoſci? Carthaginẽſes. Itẽ Virgi. Multa ſuꝑ Priamo rogitans ſuꝑ Hectore multa. hãc Græci συμπλοκὴν appellãt. Duplicatio ſiue copulatio ut à Melanchthone ea deſcribitur, eſt cum idem uerbum cũ emphaſi, hoc eſt ſignificantia quadam repetitur. ut, Sed tandem ad illum uſq; diem Memmius erat Memmius. Talis ea ferè figura eſt, qua Ouidius in epiſtola Hermionis ad Oreſten utitur:

Ipſa ego non longos etiam tunc ſciſſa capillos
Clamabam ſine me, me ſine mater abis?

Traductio eſt, quæ facit, ut cum idem uerbũ crebrius ponitur, nõ modo nõ offendat, ſed orationẽ etiã concinniorẽ reddat. Vt qui nihil habet in uita iucũdius uita, is cũ uirtute uitã nõ poteſt colere. Hanc Græci πλοκὴν uocant. quidam ex ipſis ἐπανοδὸν: ſunt & qui ταυτολογίαν uocent. Articulus eſt, ut Cicero eã definit, cũ ſingula uerba interuallis diſtinguũtur cæſa oratiõe: ut acrimonia, uoce, uultu aduerſarios terruiſti: ut autem Melanchthon, cum multa uerba ſine coniunctione

cohærent,ut,ueni,uidi,uici.Græci hanc ἀσύνδετον aut διάλυτον uocant,quam latini aliquãdo dissolutum appellãt.Huic cõtrariũ schema est, quod à Græcis ipsis πολυσύνδετον dicitur,éstq; cum oratio multis coniũctionibus cohæret atque connectitur.ut apud Virgilium:Athamáq; Thoáque Pelidéq; Neoptolemus. Similiter cadens exornatio dicitur(ut Cice.inquit)cũ in eadẽ constructione uerborũ duo aut plura sunt uerba,quæ similiter eisdẽ cãsib⁹ efferũtur,ut Hominẽ laudas egentẽ uirtutis,abundantẽ fœlicitatis.Quã Græci ob id ὁμοιόπτωτον uocant. Similiter desinens est,cum tametsi casus nõ insunt in uerbis, similes tamẽ exitus sũt.Vt turpiter audes facere:nequiter studes dicere. Item uiuis inuidiosẽ, delinquis studiose,loqueris odiose.Itẽ audacter territas,humiliter placas.Hãc græci uocãt ὁμοιοτέλευτον. Membrũ orationis Cice.uocari ait,cũ res breuiter absoluitur sine totius orationis demõstratiõe,quæ denuo alio mẽbro excipitur, ut inimico ꝑderas, & amicũ lædebas.Hic mẽbrũ eius orationis unũ est,inimico proderas,quod moxexcipitur alio mẽbro nempe illo,& amicum lædebas.atq; hæc exornatio solis duobus membris constat,sed commodissima(ut idem ait Cicero) & absolutissima est quæ tribus constat membris,hoc modo,Et inimico proderas,& amicum lædebas,& tibi ipsi nõ cõsulebas.hanc Græci κῶλον appellant.

Compar exornatio est, quæ habet in se membra orationis,quæ constant ex pari ferè numero

ſyllabarum,ut in prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat. Item audacia Alexander gloriam cõparauit, ſapientia Platonilaudem uendicauit.

Agnominatio eſt,cum ſimilitudine literarũ deflectimus uocẽ in contrarium,ut apud Teren. Inceptio eſt amentiũ nõ amãtiũ.Itẽ oneri potius q̃ honori.Hinc Ouid.dixit hac uſus figura,Nõ honor eſt ſed onus.Sueto.de Tybe.& Nero. alterũ Biberiũ, alterum Meronem appellatos fuiſſe dixit. Hanc Cice.multis & uarijs rationibus confici dicit,literæ unius tum attenuatione,tum cõplexione,tum productione,tum & breuitate,& alijs præterea modis fieri ait,ſed hic ad Ciceronem lectorem remitto breuitatis cauſa.Vt ergo ſummatim dicam, latiſſime hæc exornatio patet,quam Græci παρονομασίαν appellãt.Nominatio quæ dicitur à Cicero.in rhetoricis ad Heren.à Græcis ὀνοματοποίια uocatur,quæ & confictio nominis interpretari poteſt,inter maximas habita uirtutes apud illos,nobis(ut Quintil.autor eſt) uix permititur.Ea autem eſt,ut à Cice.definitur, per quam cui rei nomen nõ ſit,aut ſatis idoneum non ſit,eã noſmet idoneo uerbo noïamus aut imitatiõis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, cũ illis utimur, quæ πεποιημένα Græcis dicũtur, à latinis factitia dici poſſunt.Significationis,cum uocabulo utimur tranſlato,quo melius rem aliquam exprimemus.Inde enim ſunt rudere,mugire, murmurare, ſibilare.& à Virgil.taratantara dictum eſt.Pro-

nominatio est, quæ cognomine quodã extraneo dicit aut demõstrat, qd̃ suo noĩe appellari nõ potest, aut nõ debet, ut siquis Gracchos significare uolens, Africani nepotes dicat. sic & Poëtã p Homero usurpam⁹, & Philosophũ p Arist. & Apostolũ p Paulo. Hæc Græcis ἀντονομασία appellatur, poëtis q̃ oratoribus familiarior. Denoiatio est, quæ à ppinquis & finitimis rebus trahit originẽ, qua res possit intelligi, nõ suo uocabulo appellata. ut p Libero patre uinũ, p Cerere frugẽ. hæc à græcis μετωνυμία appellatur. Abusio est, quæ uerbo simili & ppinquo p certo & pprio utitur, ut si quis dicat, uires hoĩs breues sunt, aut parua statura, cum ut hic pro parua abusiuè longa dicitur, ita illic pro breues paruæ dicatur. unde Græcis hæc καταχρησις dicitur. Defectio, quã Græci ἔλλειψιν uocant, ea est, quoties uerbũ aliquod in oratione deest, quod tamẽ necessario requiritur ad plenã ipsius orationis intelligentiã, ut apud Terẽ. Ego ne illã, quæ, me, quæ nõ? Itẽ apud Virgil. Hæc secũ, deest hic loquitur uerbũ. Et apud Iuuenalẽ, Græculus esuriens in cælum iusseris, ibit.
Deest hic si coniũctio, ut uult Prisc̃ianus. Reticẽtia, q̃ defectioi est cognata, ea est quoties interrũpit oratio ueluti ex affectu loquẽtis. Vt apd̃ Virg. Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Hanc Græci ἀποσιώπησιν, Cice. præcisionẽ uocat, sed & reticentiã nõnunq̃, ut uult Quintil. Permutatio est oratio aliud uerbis, aliud sentẽtia demõstrãs, fitq; tribus modis: p similitudinẽ, p ar-

gumẽtũ,p cõtrariũ.Per ſimilitudinẽ,ut Lupus eſt in Fabula.Per argumentũ,ut ſi quis Numitorẽ ob ſoletũ dicat.Per cõtrariũ,ut ſi quis hominẽ prodigum & luxurioſum,parcũ & diligentẽ appellet: ἀλληγορίαν ex Græcis quidam eam uocant.

DE EXORNATIONIBVS SENtentiarum,hoc eſt ijs quæ ſententijs magis ſeruiunt quàm uerbis.

SEquũtur exornationes ſententiarũ,quas Græci ſchemata διανοίας uocant. Ex his prima ſeſe offert nobis interrogatio. Interrogatio eſt (ut Cicero eã definit) p quam cũ enumerata ſunt ea quæ obſunt cauſæ aduerſariorũ, cõfirmamus ſuperiorẽ orationẽ.Et hæc ſi ſimplex eſt,nõ recipitur inter ſchemata rhetorica,ut ſic rogare (quemadmodum Quintilianus tradit lib.nono.) Sed uos qui tandem,quibus aut ueniſtis ab oris? Sed illa(ut idẽ deinde p ſequitur quod dicere cœpit)quæ nõ ſciſcitãdi gratia aſſumitur,ſed ĩſtãdi, ut Quid tuus ille Tubero diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat?Et quouſq; tandẽ abutere Catilinæ patiẽtia noſtra?Et patere tua cõſilia nõ ſentis?Hãc Græci πύσμα aut ἐρώτημα appellãt. Subiectio eſt,cũ quid aduerſum nos,aduerſariósq; noſtros dici poſſit,quærimus:& quod dici oporteat mox ſubijcimus,ut Eũ ne tu hominẽ appelles,qui ſi fuiſſet homo,nõ ſic uitã hoĩs inſectaretur?Eandẽ Melanchthõ paucis ita definit, Subiectio eſt,cũ ipſi reſpõdemus noſtræ interrogationi. ut Sũ pius,heu doleo. nã mihi ſæpe nocet. Ad id

reſpõſum eſt quod dixit,sũ pius,heu doleo,ſi quis rogaret,cur doles?græci ἀντυποφορὰν appellãt. Sed & hic te remitto ad Cice.,unde exẽpla petas ut fortaſſis magis lucida,ita multò lõgiora q̃ noſtra,qui breuitati ſtudemus. Exclamatio eſt,quæ cõficit ſignificationẽ aut doloris aut ĩdignatiõis p hoĩs,aut urbis,aut loci,aut tẽporis,aut rei cuiuſpiã cõpellationẽ.Hoĩs,ut te nũc alloquor Africane,cuius mortui quoq; nomẽ ſplendori & decori ciuitati eſt,& ita de alijs.Itẽ ô tempora,ô mores? Huic cõfinis eſſe uidetur ea figura,quæ à quibuſdã ĩſultatio dicitur.qua Virg.uſus eſt in 4.Aenei. I.ſequere Italiã uẽtis,pete regna per undas. & Ouid.in epiſto.quæ eſt Phedræ ad Hippo. I nunc & meritæ lectum reuerere parentis.

Dubitatio,quæ à Græcis ἀπορία dicitur ea eſt, cũ dubitare & neſcire nos quicq̃ ſignificamus,ut, Equidẽ quo me uertã neſcio.hãc Cice.fieri dicit cũ quærere uideatur orator,utrũ de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimũ dicat. Vt tu iſtud auſus es dicere homo omniũ mortaliũ, quæro quó nam te digno moribus tuis appellem nomine? Cõmunicatio eſt(ut à Quintil.definitur) cũ ipſos aduerſarios cõſulimus,aut cũ iudicibus quaſi deliberamus,quod eſt frequẽtiſſimũ,ut quid ſuadetis?Et uos interrogo,quid tãdẽ fieri oportuit?Hãc græci uocãt ἀνακοίνωσιν. Permiſſio quæ(ut uult Quintil.)ex eodẽ uelut fonte fluit,ex quo cõmunicatio,unde & illi cõfinis eſt,ea ipſa eſt, cũ aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimãda,aliqua

nõnunq; aduersarijs quoq;.ut uobis iudices cogitã dum relinquo,quid hinc reſpub.detrimẽti acceperit.Hãc Cicero paulo aliter definit,ſed in eundẽ ferè ſenſum,cũ in dicẽdo oſtẽdimus nos rem aliquã totam tradere & concedere alicuius uoluntati. Quidã eã ex Græcis appellari aiũt ἐπιτροπήν. Licentia eſt,cũ in oratione ueluti abutentes libertate,nobis autoritatẽ & fidẽ cõciliare ſtudemus. ut eſt illud Ciceronis in oratione pro Ligario,Suſcepto bello Cæſar, & geſto etiam ex parte magna,nulla ui coactus conſilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus ſum, quæ erant contra te ſumpta.παρρησίαν Græci hanc uocant.

Auerſio eſt,cum ad aliquem cõuertimus ſermonẽ. hoc eſt,ut Quintil.de ea loquitur lib.nono,cũ non ſenſus mutatur,uerùm forma eloquendi , ut Decios,Marios,magnóſq; Camillos,
Scipiadas duros bello,& te maxime Cæſar.
Hic poëta ſine figura dixiſſet,& Cæſarem.

Occupatio eſt,cũ ſimulamus nos aliquid præterire,aut non ſcire,aut nolle dicere,id quod tũ maxime dicimus,ut Non dicã te à ſocijs pecuniã accepiſſe.Item non ſum in eo occupatus , q̃ ciuitates,regna,domos omniũ depopulatus es.Furta,rapinas omnes tuas omitto.hæc à Græcis παραλεί ψις dicitur.Sunt qui eã præteritionẽ appellent.

DE EXORNATIONIBVS TERtij generis iuxta diſtinctionẽ Melãchthonis.

Reſtant exornationes tertij generis, quibus nõ modo oratio figuratur,ſed ſimul etiã amplifi-

catur tū uerbis tū ſentētijs. Hic illud cū primis ob ſeruandū, q̄ amplificatur oratio aut per ἀυξησιν, cū ſcilicet uerbo ſublimiore & ampliore utimur, q̄ res exigit. ut cū īprobū hominē, latronē dicimus. Aut p̄ παχένωσιν ſeu μείωσιν. i. p̄ extenuationē ſiue diminutionē, ut cū dicim⁹ læſiſſe, q̄ uulnerauit. ex his exornationib⁹ prim⁹ loc⁹ tribuitur interp̄tationi. Interp̄tatio eſt, q̄ nō iterās idē redī tegrat uerbū, ſed cōmutat qđ poſitū eſt alio uerbo, qđ idē ualeat, hoc eſt, cū multa uerba eiuſdē ſe rè ſignificatiōis eidē attribuūtur, ut Rēp. radicit⁹ euertiſti, ciuitatē fundit⁹ deieciſti. hāc q̄dā συνωνυμίαν, Quintil. uerborū congeriē uocat. Diffinitio eſt, q̄ rei alicui⁹ p̄prias āplectitur poteſtates breuiter & abſolute. ut Maieſtas reipub. eſt ī qua cōtinetur dignitas & āplitudo ciuitatis. hæc à græcis ὅρισμὸς dicitur. Demōſtratio eſt, cū ita res uerbis exprimitur, ut geri negotiū & res āte oculos eſſe uideatur. Vt pila emittūt, ſeſe umbonibus contegunt, gladijs cominus cærtant. Græci hanc ὑπόθεξιν uocāt. Significatio eſt res, q̄ plus ī ſuſpiciōe relinq̄t, q̄ poſitū eſt ī oratiōe. Hoc eſt cū ex aliquo dicto latens aliq̄d eruitur, qđ ſignificatur tātū, nō etiā dicitur. ut apud Virgilium,

Non licuit thalami expertē ſine crimine uitam
Degere more feræ? Hæc à græcis ἐμφάσις dicitur. Cōfirmatio eſt, cum aliqua quæ nō adeſt perſona confingitur, quaſi adſit: aut cum res muta aut informis ſit eloquens & formata, ut Scipio ſi reuiuiſcat, dicet, ego urbi pacē pepi, uos bella cō

citaſtis. Et apud Ouidium,

Iam noſtros curui norunt delphines amores.

Effictio eſt, cũ exprimitur & effingitur uerbis corporis cuiuſpiã forma, quoad ſatis ſit ad intelligendũ, ut erecta frõte, rubicũdis oculis, aduncis naribus &c. Hæc græcis χαρακτηρισμὸς dicitur. Vtitur aũt hac exornatiõe Suetonius ĩ deſcriptione uitæ cuiuſq; Cæſaris à Iulio Cæſare orſus ad Domitianũ uſq; Cæſarẽ. Gradatio eſt, in qua nõ ante ad cõſequẽs uerbũ deſcẽditur, q̃ ad ſupius cõſcẽſum eſt. ut, Nã quæ reliqua ſpes libertatis, ſi illis & quod libet licet, & qđ licet poſſunt, & qđ poſſunt audẽt, & qđ audẽt faciũt, & qđ faciũt, uobis moleſtũ non eſt? hæc à græcis κλίμαξ dicitur. Trãſitio eſt, q̃ cũ breuiter oſtendit, qđ dictum ſit, p̃ponit itẽ breuiter, qđ cõſequatur. ut, Modo in patriã cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc in parẽtes qualis extiterit, conſiderate. itẽ, hactenus de belli p̃iculis, nũc de incõmodis dicemus. à græcis hæc μετάβασις uocatur. Correctio eſt, quæ tollit id qđ dictũ eſt, & p̃ eo id qđ magis idoneũ uidetur, reponit. hoc modo, Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, imò innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet. Itẽ, p̃fricuit ille frontẽ, imò ne habet qđem frõtẽ. hæc à græcis ἐπανόρθωσις dicitur. Interpoſitio figura eſt notiſſima & uulgo ferè cognita, fitq; dũ ĩ oratiõe aliq̃d declarãdi gratia ĩterponitur, ut apud Virgilium in prĩo Aeneidos,

Aeneas (neq; enĩ patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidũ ad naues p̃mittit Achatẽ.

hãc græci (ut Quintil. lib. 9. ait) παρένθεσιν uocãt: ex latinis alij interp̃tationẽ, alij interclusionẽ, quã & ipse tũc fieri dicit, cũ cõtinuationi sermonis medius aliqs sensus interuenit. Cõtẽtio est, cũ ex cõtrarijs uerbis sentẽtia conficitur, hoc modo, Habet assentatio iucũda principia, eadẽ exitꝰ amarissimos affert. Itẽ, inimicis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ præbes. Itẽ, in otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. hanc græci ἀντίθεσιν, aut etiã ἀντίθετον uocãt. Circuitio est oratio rem simplicẽ assumpta circũscribẽs elocutiõe, hoc mõ, Scipionis p̃uidẽtia Carthaginis opes fregit. sic Iuuena. Nec mite Thaletis Ingenium. Hanc græci περίφρασιν appellãt: ex latinis (ut ait Quintil.) quidã circuitũ uocãt. Expolitio est (ut Ciæ. eã definit) cũ in eodẽ loco manemus, & aliud atq; aliud dicere uidemur. Idq; fit modis duobus, si aut eandẽ planè dicimꝰ rẽ, aut si eandẽ rẽ dicimꝰ, sed nõ eodẽ modo. nã id obtũdere est auditorẽ, non rẽ expolire. ergo cõmutare debemus. Cõmutabimus autẽ tripliciter: uerbis, p̃nũtiãdo, tractãdo. Verbis quidẽ, cũ res semel dicta iterũ aut sæpius alijs uerbis, quæ idẽ ualeant, p̃fertur, hoc modo, Nullũ tãtũ est p̃iculũ, qđ sapiẽs p̃ salute patriæ uitãdũ arbitretur. Idẽ sed alijs uerbis, Qui bonis est rõnibus p̃ditus, p̃fecto nullũ discrimẽ uitæ sibi p̃ fortunis reipub. fugiẽdũ putabit. Pronũtiãdo, si tũ in sermone, tum in acrimonia, tũ in alio atq; alio genere uocis gestúsq; eadem uerbis cõmutãdo uehemẽtius p̃nuntiauerimus. Tractãdo, si sententiam

traijciamus aut ad ſermocinationē, aut ad exuſcitationē. Sed huius ultimæ partis exēpla ex Cice. petātur potius q̄ hic adſcribātur ꝓlixitatis uitādæ gratia. Sentētia eſt oratio, quæ aut q̄d ſit, uel quid eſſe oporteat in uita, breuiter oſtēdit, hoc modo, Domat oīa uirtus. Itē, difficile eſt eū uirtutes reuereri, q̄ ſemꝑ ſcḋa fortuna ſit uſus. Itē, liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. hanc græci γνώμην uocāt. Cōmoratio eſt, cū in loco firmiſſimo, quo tota cauſa cōtinetur, manetur diutius, & eōdē ſæpius reditur. hac uti maxime cōuenit, atq; id oratoris boni maxime ꝓprium eſt. Huic ſanè exornationi (Cicero ait) ſatis idoneū exēplū ſubijci nō poteſt, ꝓptereaq; hic locus nō eſt à tota cauſa ſēparatus, uelut mēbrum aliquod, ſed tanq̄ ſanguis ꝓfuſus eſt ꝑ totū corpus orationis. Hæc ſunt, quæ de exornationibus, ſiue ſchematibus rhetoricis in p̄ſentiarū habui, & ijs quidē, quæ mihi magis familiares uidebātur, ꝓindéq; huic noſtræ īſtitutioni adijcerētur. reliquas ſtudioſus lector apud Ciceronē & Quintilianum aliósq; huius artis ſcriptores, imò & apud Diomedē grāmaticum requirat, ſimúlq; boni cōſulat interim has noſtras qualeſcunq; lucubrationes.

Finit Tractatus Septimus & ultimus.

Pariſiis apud Simonem Colinæum. 16. kalen. Aprilis Anno. 1538.

Ioachimi Fortij

RINGELBERGII ANtuerpiani Rhetorica, nunc demũ terſiſſimè emendata.

PARISIIS.

Ex officina Simonis Colinæi.

1539